

Міністерство освіти та науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Бакалаврська робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: **«МІСЦЕ УКРАЇНИ В ІДЕОЛОГІЇ “РУССКОГО МИРА»**

Виконала: студентка 4-го року навчання

Спеціальності

052 Політологія

Осіна Дар'я Андріївна

Керівник: Кармазіна Марія Степанівна,

Доктор політичних наук, професор,

Заслужений діяч науки і техніки України

Рецензент: _Прізвище, ініціали (в процесі

домовленості)

Бакалаврська робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« » _____ 20__ р.

Київ – 2023 р.

План:

Вступ.....	3
Розділ 1 Теоретико-методологічні засади дослідження	
1.1.Огляд літератури та джерельно-емпіричної бази з теми дослідження.....	6
1.2. Концептуалізація поняття “русский мир”.....	9
1.3. Морфологічний аналіз ідеологій як основа для дослідження ідеології «русского мира».....	21
Проміжні висновки	
Розділ 2. Місце України в ядерних концептах ідеології “русского мира”	
2.1. Поширеність російської мови в Україні як причина належності до простора «русского мира».....	27
2.2. Спільне історичне минуле як характеристика ідеології «русского мира».....	38
2.3. Православ'я як інструмент впливу ідеології «русского мира».....	47
2.4. Трансформація ідеології після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну.....	55
Проміжні висновки	
Висновки	59
Список використаних джерел.....	62

Вступ

Дослідження сучасних ідеологій - єдиний шлях до розуміння того, як і чим живе наше суспільство. У контексті сьогодення дослідження ідеології «руського мира» має стати одним з провідних напрямків досліджень політологів як в Україні, так і поза її межами, тому що ця ідеологія містить потужний геополітичний сегмент, тобто розповсюджується за межі Російської Федерації. Руйнівний вплив цієї ідеології щодо геополітичних, культурних та політичних ідентичностей України та країн, що входять у сферу впливу ідеології «руського миру», можна простежити від самого початку її формування, і особливо в період кінця ХХ-початку ХХІ століття, коли вона стала одним з ключових елементів зовнішньополітичної стратегії РФ після розпаду Радянського Союзу. Тривалий час розвиток незалежної України відбувався паралельно із поширенням ідеології «руського мира», тож, звертаючись до минулого, можна простежити ряд серйозних негативних наслідків, до яких це призвело. Критичною точкою стало проведення «псевдореферендумів» та анексія Криму Російською Федерацією у березні 2014 р. У момент, коли питання зовнішньої безпеки стало особливо гострим для цілого ряду країн через таке варварське порушення міжнародних домовленостей та принципів, стало зрозуміло, яким є уявлення Росії про місце України в їхній зовнішній політиці. Початок повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. продемонстрував, що ідеологія «руського мира» є фатальною для української державності та незалежності.

Актуальність:

Ідеологія «русского мира» безпосередньо пов'язана з Україною. Розвиток та поширення цієї ідеології - це джерело постійної небезпеки для України. Дослідження ідеології «русского мира» є необхідним, оскільки чітке розуміння генезису цієї ідеології потрібне для прогнозування трансформації надалі, що стане основою для пошуку політичних рішень в Україні. Актуальність такого дослідження може бути пояснена загальним негативним впливом ідей «русского мира» на розвиток України, адже на даному етапі ця концепція має суперечності не лише з обраним європейським вектором розвитку України, а в цілому направлена на руйнування української державності.

Об'єкт роботи: ідеологія “русский мир”

Предмет роботи: місце України в ідеології «русский мир»

Мета дослідження: проаналізувати місце України в ідеології «русского мира»

Завдання:

1. Дослідити ступінь наукової розробки теми та специфіку джерельної бази
2. Концептуалізувати поняття «русский мир»
3. Довести, що «русский мир» є ідеологією
4. Виділити ядерні концепти ідеології «русского мира»
5. Встановити, чи впливає поширеність російської мови в Україні на належність до простора «русского мира»
6. З'ясувати місце України в історичному аспекті ідеології «русского мира»
7. Проаналізувати православ'я як ядерний концепт ідеології
8. Визначити, чи відбулась трансформація ідеології «русского мира» після початку повномасштабного російського вторгнення

Новизна дослідження:

- 1) Систематизовані наукові знання про ідеологію «руського мира»
- 2) Виокремлено ядерні концепти ідеології «руського мира»
- 3) Досліджено місце України в ідеології «руського мира»

Джерельно-емпірична база: джерельно-емпіричною базою для створення даної роботи стали виступи, промови та статті політичних та релігійних діячів (В. Путіна, Патріарха Кирила, С. Лаврова), нормативно-правові документи, що регулюють діяльність Російської православної церкви («Устав російської православної церкви», «Основи соціальної концепції РПЦ» тощо) та Української Православної Церкви Московського Патріархату («Соціальна концепція Української Православної церкви», «Журнали засідання Священного Синоду Української Православної Церкви»). Також використовувались результати соціологічних досліджень, зокрема Київського міжнародного інституту соціології («Ставлення громадян України до Росії»), Левада-Центру («Релігійність»), а також матеріали Всеукраїнського перепису населення 2001 р.

Методи дослідження: в процесі дослідження використовуються різноманітні наукові методи. Дескриптивний метод дозволив схарактеризувати літературу з проблеми дослідження. Метод систематизації був використаний для вивчення літератури з теми дослідження. Морфологічний аналіз ідеологій М. Фрідена був застосований для дослідження ідеології «руського миру». Для аналізу промов та виступів політичних та релігійних діячів використовувався дискурс-аналіз.

Структура та обсяг: робота складається зі вступу, двох розділів, що включають до себе сім підрозділів, висновків та списку використаної літератури, анотації. Обсяг роботи — сторінок.

Розділ I

Завданням, що буде розв'язано у даному розділі, є обґрунтування методологічних засад дослідження.

1.1. Огляд літератури та джерельно-емпіричної бази з теми дослідження

Завданням, яке розв'язується у даному параграфі, є дослідження джерельно-документальної та емпіричної баз, а також ступеню наукової розробки робіт, присвячених місцю України в концепті, під назвою «русский мир».

Тема ідеології «русского мира» та місця України в ній знайшла своє відображення в роботах українських, російських та закордонних суспільствознавців.

Робота В. Феклуїної «Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)» розглядає концепт «м'якої сили» пов'язуючи його з концепцією колективної ідентичності. У статті використано кейс-стаді: стосунки РФ та України після анексії Криму та початку війни у 2014 р. Авторка розглядає ідеологію «русского мира» як засіб «м'якої сили», який РФ використовує в Україні, та аналізує його результативність протягом 2014-2016 рр.

Стаття М. Сулова «"Russian World" Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of "Spheres of Influence» стверджує, що значення «русского мира» по-різному артикульовано та по-різному інструменталізовано для політичних цілей протягом 20 років використання

цього концепту. У своїй роботі автор аналізує трансформацію ідеології «русского мира» з 1990-х років.

М. Фріден у статті «Ideology at the crossroads of theory» концептуалізує власне розуміння ідеології. У своїй статті «The Morphological Analysis of Ideology» розглядає ідеологію як актуальної комбінації політичних концепцій, а також надає теоретичну рамку для проведення морфологічного аналізу ідеологій.

Темою книги Л. Рязанової-Кларке «The Russian Language Outside the Nation» є використання РФ мови як інструменту «м'якої сили» в країнах пострадянського простору. Окрема глава книги присвячена розвитку російської мови в Україні після розпаду Радянського Союзу.

Книга Дж. Пірса «The Use of History in Putin's Russia» аналізує, які історичні наративи сучасна РФ використовує. Частина книги присвячена узурпації української історичної спадщини Російською Федерацією.

Концептуалізація поняття «русский мир» знайшла своє відображення у роботах низки російських дослідників. Серед них, дисертація О. Батанової «Русский мир» та проблеми його формулювання», де авторка намагається виокремити характеристики «русского мира» та визначити перспективи розвитку цього культурно-цивілізаційного феномену.

Стаття С. Кочерова «Русский мир»: проблема визначення» є спробою дати критичний аналіз інтерпретації концепції «русского мира» як російських, так і закордонних авторів.

Українські автори також приділяли увагу дослідженню місця України в ідеології «русского мира». В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень осмислено сутність і генезис політико-ідеологічного проєкту «русский мир», а також проаналізовано механізми

«м'якої сили», які використовує РФ для розповсюдження впливу ідеології на територію України.

У статті «Проблеми російської мови в Україні: міфи та реальність» авторка Е. Мамонтова аналізує нормативно-правову базу мовної політики в Україні та спекуляції на тему мови в українській політиці.

Д. Жовтяк-Тараскіна у роботі «Державна політика щодо мовного питання в Україні на сучасному етапі» проаналізувала напрямки розвитку механізмів державного регулювання мовної політики за період незалежності.

Робота А. Василенко «Геополітичний та національний виміри мовної ситуації в Україні» розглядає виклики, які стоять перед Україною в галузі мовної політики в контексті загроз з боку Російської Федерації, яка використовує мову як «м'яку силу».

М. Козловець у роботі «Русский мир» як ідеологема сучасної російської ідентичності: український контекст» визначає основні характеристики ідеології «русского мира» та їхній прояв в українських реаліях.

Викладене у підрозділі дозволяє стверджувати, що досліджувана тема має високий ступінь наукової розробки, що може бути пояснено актуальністю вивчення ідеології «русского мира».

1.2. Концептуалізація поняття “русский мир”

Завдання, яке буде вирішено у цьому підрозділі, — концептуалізація поняття «русский мир».

Як в російському, так і українському чи закордонному політичному дискурсі не існує єдиного загальноприйнятого визначення «русский мир». Для того, аби концептуалізувати поняття «русский мир», необхідно проаналізувати наявні визначення цього терміну. Для цього потрібно проаналізувати як російські, так і українські та закордонні джерела різних років. Крім того, не існує єдиного загальноприйнятого правила написання. У наукових роботах зустрічаються такі варіанти: «русский мир», русский мир, «русський мир», руський світ, російський мир. У цій роботі буде використовуватися правопис «русский мир», адже саме такий варіант є найбільш вживаним, а також застосовується у працях Національного Інституту стратегічних досліджень та Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України¹.

Ідея «русского мира» сягає Середньовіччя, коли було сформульовано ідею «Москва-Третій Рим». Цю ідеологему було сформульовано ще у XVI столітті, проте до 60-х років XIX століття вона використовувалась виключно у церковному середовищі². З 70-х років XIX століття почалась

¹ Галіченко М. В. Рефлексія ідеологеми «Москва – Третій Рим» у російській релігійно-філософській думці : thesis. 2016. URL: http://eprints.zu.edu.ua/21782/1/dys_Galichenko.pdf, с. 109

² Там само, с.11

наукова розробка цієї ідеї, яка полягала у наділенні Російської імперії цивілізаційної ролі, як єдиної легітимної берегині православ'я³.

Одним з джерел ідеї «русского мира» у ХІХ столітті можна вважати роботи міністра народної освіти Російської імперії С. Уварова, який у своїй роботі «Про деякі загальні засади, які можуть служити керівництвом при управлінні Міністерством Народної Освіти» у 1833 р. зазначав, що православна віра, самодержавство та народність є *«власністю Росії, без яких вона не може благоденствувати, посилюватися, жити»*⁴. Важливо зазначити, що, на відміну від ідеологеми «Москва – Третій Рим», С. Уваров, крім вагомості ролі православ'я, виділяє також політичний режим та етнічну спільноту, чим значно розширює ідею.

Незважаючи на глибоке історичне коріння терміну «русский мир», важливо наголосити, що в кінці ХХ-на початку ХХІ століття цей концепт отримав нову популярність у тогочасних філософів пострадянській Росії, що пов'язано з необхідністю ідентифікації РФ після розпаду Радянського Союзу в контексті нових геополітичних умов⁵.

Одним з них був П. Щедровицький. У своїй роботі «Русский мир та Транснаціональне російське» він надає російській мові центральної характеристики у визначенні «русского мира» (*«Русский мир - мережева структура великих і малих спільнот, що думають і розмовляють російською мовою»*)⁶. Головною особливістю «русского мира», на думку В. Щедровського, є спрямованість назовні, адже територія «русского мира» у

³ Там само, с. 14

⁴ Уваров С. О некоторых общих началах, могущих служить руководством при управлении министерством народного просвещения. 1833 г. Музей истории российских реформ им. Столыпина. URL: <http://museumreforms.ru/node/13652>.

⁵ Україна та проект «русского мира»: аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. – К.: НІСД, 2014. – 80 с. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 1), стр. 19

⁶ Щедровицький П. Русский мир и транснациональное русское. Щедровицький. URL: <https://shchedrovitskiy.com/russkiy-mir/>.

жодному разі не має бути обмежена виключно сучасними кордонами Росії⁷. Крім того, російськомовні діаспори розглядаються як доступ до фінансових та економічних ресурсів⁸⁹.

Прихід до влади В. Путіна лише посилив інтерес до концепту «русского мира», адже замість дискусії щодо майбутнього ідеологічного розвитку РФ, яке характеризувалось протистоянням ліберального, комуністичного та націоналістичного шляху, розпочалась реалізація неоімперського проєкту, який потребував ідеологічного підґрунтя¹⁰. Цим ідеологічним підґрунтям і став «русский мир».

Важливо зазначити, що своїм введенням поняття «русский ми» в офіційний політичний дискурс, російська влада мобілізувала певне розуміння цієї ідеї, послабила конкурентні розуміння та зробила акцент на інтерпретацію саме в російській зовнішній політиці¹¹.

Перше використання концепту «русский мир» політиками у сучасності можна датувати 2001 р., коли вже тодішній президент РФ Володимир Путін зазначав: *«поняття «русский мир» споконвіку виходить далеко за географічні кордони Росії та навіть далеко за межі російського етносу»*¹². У 2007 р. В.Путін під час своєї промови щодо Року російської мови зазначив, що «русский мир» є набагато ширше за кордони Російської Федерації (Російська мова є *«живим простором багатомільйонного російського світу, який, звісно, значно ширше, ніж сама Росія»*). У тому ж

⁷ Там само

⁸ Там само

⁹ Україна та проєкт «русского мира»: аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. – К.: НІСД, 2014. – 80 с. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 1).”, с. 10

¹⁰ Галіченко М. В. Рефлексія ідеологеми «Москва – Третій Рим» у російській релігійно-філософській думці: thesis. 2016. URL: http://eprints.zu.edu.ua/21782/1/dys_Galichenko.pdf. с.111

¹¹ Feklyunina V. Soft power and identity: Russia, Ukraine and the ‘Russian world(s)’. European journal of international relations. 2016. Vol. 22, no. 4. P. 773–796. URL: <https://doi.org/10.1177/1354066115601200>. с.783

¹² В. В. Путин: «Соотечественник – категория далеко не только юридическая. Это вопрос духовного самоопределения». Грамота.ру – справочно-информационный интернет-портал «русский язык». URL: http://gramota.ru/lenta/news/8_.

році було створено фонд «Русский Мир», метою якого була популяризація вивчення російської мови та підтримка вивчення російської мови закордоном¹³.

Протягом наступних 5 років використання терміну «Русский мир» було здебільшого прерогативою Російської Православної Церкви, який ототожнювався з поняттям «патріотизм»¹⁴. У цьому контексті важливою є промова Патріарха Кирила на III Асамблеї «Русского мира» (захід, який організовується фондом «Русский мир») у 2009 р.. Тоді настоятель Російської православної Церкви самостійно схарактеризував «русский мир». На його думку, «русский мир»:

- 1) має бути зосереджений не лише у кордонах Росії, а ще й на території України та Білорусі (*«Ядром «русского мира» сьогодні є Росія, Україна, Білорусь і святий преподобний Лаврентій Чернігівський висловив цю ідею відомою фразою: «Росія, Україна, Білорусь – це і є свята Русь»¹⁵*), а також Молдови
- 2) Ґрунтується на православ'ї (*«В основі «русского мира» лежить православна віра, яку ми здобули у спільній Київській купелі хрещення»¹⁶*)
- 3) Опірається на російську культуру (*«До російської культури може належати і російська, і татарин, і українець, і грузин, бо вона ввібрала традиції багатьох народів»¹⁷*)
- 4) Має комунікаційну основу у вигляді російської мови

¹³Указ Президента Российской Федерации о создании фонда «Русский мир». ФОНД РУССКИЙ МИР. URL: <https://russkiymir.ru/fund/the-decree-of-the-president-of-the-russian-federation-on-creation-of-fund-russian-world.php#1>.

¹⁴ Україна та проект «русского мира»: аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. – К.: НІСД, 2014. – 80 с. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 1). ”, сторінка 13

¹⁵ Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. Русская православная церковь. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>.

¹⁶ Там само

¹⁷ Там само

- 5) Ґрунтується на загальній історичній пам'яті та на спільних поглядах на суспільний розвиток («У результаті спільної творчості народів Русі та тих, хто становив з ними єдине ціле протягом століть, виник спосіб громадського проживання, який у всьому світі асоціюється з російською традицією»¹⁸)
- б) Заснований на таких цінностях: відданість Богу, любов до Батьківщини, людинолюбство, справедливість, міжнаціональний та міжрелігійний світ, прагнення до знань, працьовитість, повага до старших¹⁹.

У своїх наступних виступах Патріарх Кирил ототожнював поняття «русский мир» та цивілізація, розглядаючи «русский мир» як окремий цивілізаційний простір та зазначаючи про окрему цивілізаційну традицію та необхідність підтримки цивілізаційної спільності кожним членом «русского мира»²⁰. Важливим є той факт, що таке використання терміну «русский мир» виходить за межі виключного культурного розуміння цієї термінології, адже навіть під час вже вищезазначеної промови на відкритті ІV Асамблеї «Русского мира» Патріарх Кирило роздумував про майбутнє політичне оформлення всіх країн, що належать до «русского мира», яке має бути на створене по типу Європейського Союзу²¹.

У 2008 році термін «русский мир» було використано у нормативно-правому акті Росії, який визначав засади зовнішньої політики, а саме - у Концепції зовнішньої політики Російської Федерації. У цьому документі зазначалось, що Російська Федерація бачить свою задачу у захисті громадян та співвітчизників, які проживають за кордоном²². «Русским миром» названо

¹⁸ Там само

¹⁹ Там само

²⁰ Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на открытии IV Ассамблеи Русского мира. Русская православная церковь. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1310952.html>.

²¹ Там само

²² Концепция внешней политики Российской Федерации. Президент России. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/news/785>.

російську діаспору, яка визначається партнером для «розширення та зміцнення простору російської мови та культури»²³. В цей час концепт «русского мира» стає частиною зовнішньополітичної доктрини та стає «м'якою силою» (soft power) Росії на міжнародній арені²⁴.

Проте, російська зовнішня політика трансформувалась, що спричиняло зміни використання та розуміння терміну «русский мир». У 2012 році, під час передвиборчої промови Володимир Путін визначав роль Росії на міжнародній арені як цивілізаційну. «У цих умовах Росія може і має гідно зіграти роль, продиктовану її цивілізаційною моделлю, великою історією, географією та її культурним геномом»²⁵. У 2014 році Міністр закордонних справ Росії С. Лавров під час зустрічі з представниками громадських організацій підкреслив цивілізаційну роль Росії та концепту «русского мира». («Думаю, всі погодяться, що пріоритет зусиль держави та громадянського суспільства полягає в подальшому просуванні концепції «русского мира» як цивілізаційного та культурний простір, який об'єднує людей різних національностей, не байдужих до долі та місця Росії у світі»)»²⁶.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, російські політики неодноразово використовували «боротьбу за “русский мир» в Україні» як один з аргументів початку військових дій^{27,28}.

²³ Там само

²⁴ : Suslov M. “Russian World” Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of “Spheres of Influence”. Geopolitics. 2018. Vol. 23, no. 2. P. 330–353. URL: <https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1407921.p.343>

²⁵ Россия сосредотачивается – вызовы, на которые мы должны ответить. Известия. URL: <https://iz.ru/news/511884>.

²⁶ Выступление С.Лаврова на встрече с представителями НПО. Ministry of Foreign Affairs of Russia. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ao3nYxxihqM>. 5:49-6:02

²⁷ Путин заявил, что Россия на Украине борется за Русский мир. ТАСС. URL: <https://tass.ru/politika/17261539>.

²⁸ Путин призвал развивать и укреплять русский мир. РИА Новости. URL: <https://ria.ru/20220202/mir-1770681278.html>.

Отже, ми можемо прийти до висновку, що термін «русский мир» мав широке розповсюдження не лише серед науковців, а й серед політичних та релігійних діячів, а розуміння «русского миру» трансформувалось від розуміння російської діаспори до цивілізаційного та зовнішньополітичного концепту, яким виправдовується початок повномасштабного вторгнення Росії проти України.

Для концептуалізації поняття «русский мир» необхідно також звернутися до робіт російських та іноземних науковців.

Історик Валерій Тишков (РФ) у 2007 р. у своїй роботі «Русский мир: сенси та стратегії» називає «миром» *«трансдержавну та трансконтинентальну спільноту, яка об'єднана своєю причетністю до певної держави та своєю лояльністю до її культури»*²⁹. На його думку, лише Росія, Франція та Китай мають такі «світи». Важливо зазначити, що належність до «русского мира» визначає російська мова, російськомовна культура та наявність цікавості до «Батьківщини» (у цьому випадку - Росії)³⁰, тобто дослідник надає важливого значення саме російській мові.

Політологиня О. Батанова (РФ) у своїй дисертації у 2009 р. надає таке визначення: *«глобальний культурно-цивілізаційний феномен, що складається з Росії як материнської держави та російської закордоння («зарубіжжя») до цієї спільноти всіх, хто вважає себе «русскими», незалежно від національності, духовно пов'язані з Росією та є небайдужими до її долі»*³¹.

Науковець С.Кочеров (РФ) у своїй статті 2014 року зазначає, що російські дослідники мають чотири основні підходи для інтерпретації поняття

²⁹ Историческое содержание русского мира. Валерий Тишков - личный сайт. URL: <http://www.valerytishkov.ru/engine/documents/document817.doc> . - с.1

³⁰ Историческое содержание русского мира. Валерий Тишков - личный сайт. URL: <http://www.valerytishkov.ru/engine/documents/document817.doc> - с.2

³¹ Русский мир и проблемы его формирования : автореф. Автореферат. Москва, 2009. 24 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/russkii-mir-i-problemy-ego-formirovaniya/read/pdf> . - с.15

«русский мир». По-перше, ця ідеологема використовується як геополітичне пояснення необхідності розширення кордонів. По-друге, гео економічне розуміння, адже «русский мир» розглядається, основному, як місце продуктивності російського капіталу. По-третє, «русский мир» розглядається як глобальна етнокультурна спільнота людей, які об'єднані російською мовою та культурою. По-четверте, «русский мир» позиціонується, як православна цивілізація, що сягає своїх витоків Київської Русі³².

Кандидатка історичних наук з фейкового утворення «Донецька Народна Республіка» І. Гречко у 2022 р. описувала «русский мир» як *«історичну та духовну спільність людей, заснована, перш за все, на російській культурі та російській мові»*³³. Важливо зазначити, що для авторки важливу роль грають цінності «русского мира», які відрізняють всіх приналежних від ідеології «західництва»³⁴.

Своє визначення «русского мира» дає і російський опозиціонер та блогер Максим Кац у своєму відео у 2021 р. У ньому він протиставляє «русский мир» як пропагандистський концепт, який виник у 2014 році для виправдання анексії території чужої країни та «реальний русский мир», який завжди існував та продовжує існувати. *«Справжній русский мир» для М. Каца - це об'єднання людей «універсального типу, які розмовляють однією мовою (російською), мають спільне минуле та культурні канони, які зустрічаються у повсякденні з однаковими проблемами»*³⁵. Крім того, в розумінні російського опозиціонера важливе також і економічний вимір

³² Русский мир: проблемы определения. 2014. С. 163. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/russkiy-mir-problema-opredeleniya/viewer.stp.163-164>

³³ Гречко И. Русский мир как самостоятельная геополитическая субъектность. Донецкие чтения 2022. 2022. С. 86. URL: http://science.donnu.ru/wp-content/uploads/2022/10/dch_2022-tom-7-istoricheskie-i-polit-nauki.pdf#page=86.

³⁴ Там само

³⁵ Максим Кац. Зачем Путину война в Украине и при чём здесь «Сваты» Зеленского / @Max_Katz, 2021. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NsdGxeBEsCc>.

«русского мира», адже бізнес, який відкривається в будь-якій країні, що належить до «русского мира» автоматично перетворюється з локального на той, що об'єднує весь пострадянський простір³⁶. Належність до «русского мира» - це можливість, якою мають користуватися усі, та від якої виграють всі актори³⁷. Але пізніше у своєму відео М. Кац також зазначає про політичний аспект «русского мира»- *«метою зовнішньої політики є дружні стосунки з іншими країнами. У випадку з пострадянськими країнами Росії не треба було нічого робити, вони вже були друзями»*³⁸. Тобто для нього, «русский мир» - це глобальне об'єднання всіх пострадянських країн та їх громадян для отримання спільної вигоди, але яке базується саме мовою країни - політичного центру та спільній культурі (що, своєю чергою, впливає зі спільного історичного минулого у Радянському Союзі). Така думка є дуже цікавою для визначення «русского мира», адже популярний блогер розглядає термін «русский мир» не з точки зору пропагандистських чи геополітичних цілей, а звертає увагу на перевагах, які «справжній русский мир» може принести кожному громадянину пострадянської країни. Таке розуміння «русского мира» не є науковим та не є дотичним до тих, що були розглянуті раніше, проте акцентує нашу увагу на ідеї, що пострадянські країни мають бути частиною «русского мира», бо це вигідно і для них, і для Росії, і для інших країн регіону. Розвиваючи таку логіку прийдемо до висновку, що пострадянським країнам, на думку М. Каца, не потрібно прагнути ні до європейських ринків, ні до європейських цінностей, адже та економічно, і культурно вони вже знаходяться в вигідному для себе положенні, а тому політична та економічна взаємозалежність від Росії та інших країн регіону не є проблемою. Крім того, така логіка перестає робити

³⁶ Там само

³⁷ Там само

³⁸ Там само

тотожними імперську політику Путіна та «русский мир», адже «русский мир» був до Путіна, і, на думку Каца, буде і після Путіна.

Таким чином, можемо прийти до проміжного висновку, що для російських політологів різних років концепт «русского мира» ґрунтується на розумінні Росії як геополітичного лідера, який має мати вплив на розвиток політики в регіоні, та на наявності цивілізаційних відмінностей від інших культур.

Концепт «русского мира» також знайшов своє відображення у наукових працях закордонних політологів. Професорка В. Феклуніна з Ньюкаслського Університету зазначає, що «русский мир» це *«уявна спільнота, заснована на ознаках російської мови, російської культури та спільного славного минулого»*, маркерами якого є російська мова, православне християнство та широка російська культура³⁹. Важливо також зазначити, що однією з характеристик «русского мира» є ієрархічні відносини між Росією та іншими країнами-представниками «русского мира»⁴⁰.

Політолог І. Зевелев (Узбекистан) зазначав, що «русский мир» це ідея російських політиків (насамперед, Володимира Путіна) про існування окремої загальної російської цивілізації, яка була несправедливо розділена на фрагментовані російські діаспори через штучні міжнародні кордони⁴¹. На думку, Б.Р. Янга цей концепт використовується для легітимації та виправдання вторгнення у Грузію у 2008 році, анексію Криму у 2014 та початок повномасштабного російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року⁴².

³⁹ Feklyunina V. Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)'. European journal of international relations. 2016. Vol. 22, no. 4. P. 773–796. URL: <https://doi.org/10.1177/1354066115601200>

⁴⁰ Там само

⁴¹ The Russian World in Moscow's Strategy. Center for Strategic and International Studies. URL: <https://www.csis.org/analysis/russian-world-moscows-strategy>.

⁴² Putin Has a Grimly Absolute Vision of the 'Russian World'. Foreign Policy. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/03/06/russia-putin-civilization/>.

Б. Галлахер та П. Калайцідіс визначають такі характеристики «русского мира»:

а) включає Росію, Білорусь та Україну (іноді ще Молдову і Казахстан), а також усіх етнічних росіян та російськомовних, які проживають по всьому світу

б) має спільний політичний центр - Москву

в) має спільний духовний центр - Київ

г) має спільну мову спілкування - російську

д) має спільну церкву - Російська Православна Церква Московського Патріархату

е) має спільного патріарха - Патріарх Московський (зараз - Патріарх Кирило)

ж) має спільного президента/національного лідера - В. Путіна, який має на меті керувати та опікуватися усім «русским миром»⁴³.

Політолог М. Вавронек (Польща) звертає увагу, що зараз «русский мир» це інструмент, який легітимізує сучасний політичний режим в Росії⁴⁴.

Українські науковці у роботі «Україна та проєкт «Русского мира» дають таке визначення «русскому миру»: *«спільнота людей, тим чи іншим чином пов'язаних із Росією, що формується на основі спільності: а) мови й культури; б) історичної пам'яті та пов'язаних із цією спільною історичною пам'яттю цінностей; в) православ'я; г) лояльності до сьогоденної Російської держави, що прагне виступати всередині країни та на міжнародній арені як природна правонаступниця російської*

⁴³ Gallaher B., Kalaitzidis P. A Declaration on the “Russian World” (Russkii Mir) Teaching. Mission Studies. 2022. Vol. 39, no. 2. P. 269–276. URL: <https://doi.org/10.1163/15733831-12341850>

⁴⁴ Noack C. Politics of the Russian Language Beyond Russia. Edinburgh University Press, 2021. URL: <https://doi.org/10.1515/9781474463812> - с.23

державницької традиції, органічними складниками якої є Російська імперія та СРСР»⁴⁵.

Проаналізувавши усі вищезазначені визначення, які обґрунтовували як вітчизняні, так і закордонні та російські науковці, можемо прийти до такого визначення «русского мира», яке буде використовуватися у цьому дослідженні. «Русский мир» - це геополітична концепція, що ставить за мету об'єднання усіх людей, які відрізняються від західного світу, та пов'язані між собою спільною мовою (російською), спільним історичним минулим та православ'ям.

⁴⁵ Україна та проект «русского мира» : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2014. – 80 с. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 1), - с. 17-18

1.3. Морфологічний аналіз ідеологій як основа для дослідження ідеології «русского мира»

Завдання, яке буде розв'язано у цьому параграфі, є морфологічний аналіз ідеології «русский мир». Для того, аби досягти поставленої мети необхідно проаналізувати теоретичні засади морфологічного аналізу ідеологій, довести, що «русский мир» є ідеологією та визначити ядерні концепти «русского мира».

Британська енциклопедія дає таку дефініцію поняттю ідеологія: *«система ідей, яка прагне як пояснити світ, так і змінити його»*⁴⁶, але це визначення не є повним. Т. Іглітон, зокрема, зазначає, що неможливо дати одне визначення терміну «ідеологія», адже цей термін має цілу низку значень, не всі з яких сумісні одне з одним, а такому об'єднанню всіх значень в єдиний термін не є можливим⁴⁷. Т. Дейк порівнює термін «ідеологія» з термінами «суспільство», «група», «влада», «знання» та подібними «Big Terms» у соціальних та гуманітарних науках, адже всі ці терміни не піддаються чіткому визначенню⁴⁸. Також дефініція «ідеології» дуже залежить від контексту⁴⁹.

⁴⁶ Ideology. Encyclopædia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/ideology-society>.

⁴⁷ Eagleton T. Ideology. Taylor & Francis Group, 2014. p.1-2

⁴⁸ Dijk T. A. v. Ideology: A multidisciplinary approach. London : Sage Publications, 1998. 374 p.

⁴⁹ Gerring J. Ideology: A Definitional Analysis. *Political Research Quarterly*. 1997. Vol. 50, no. 4. P. 957. URL: <https://doi.org/10.2307/448995>

Ця робота не ставить за мету концептуалізацію поняття «ідеологія», а тому під «ідеологією» у цій бакалаврській роботі будемо розуміти *«сукупність взаємопов'язаних ідей, уявлень та переконань, призначених об'єднувати людей заради спільного життя та спільних дій»*⁵⁰.

Згідно з вищенаведеним визначенням «русский мир» може вважатися ідеологією, адже об'єднує у собі різні ідеї, які мають на меті об'єднання російськомовних громадян, що мають спільну культуру та віру, у задля спільного життя. Цю тезу підтверджують роботи Гараєва Д.⁵¹ та Суслова М.⁵²

Метод, який буде використано для аналізу ідеології «русского мира» - морфологічний аналіз ідеологій, автором якого є М. Фріден. Морфологічний аналіз ідеологій, згідно з М. Фріденом, - це загальний метод дослідження та розшифровки внутрішньої будови ідеологій, який висвітлює центральну роль цієї структури у формуванні семантичних полів усіх ідеологій, та має на меті досягнення розуміння того, як ідеології конструюють політичне та орієнтуються в ньому⁵³. Морфологічний аналіз М. Фрідена заснований на аналізі мікроструктур ідеологій⁵⁴, що, на відміну, від макроаналізу, який розглядати ідеології виключно як великі наративи, що намагаються применшувати їхню складність, описуючи патерн як низку спрощених узагальнень⁵⁵.

⁵⁰Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 751 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf.

⁵¹ Garaev, D. (2021). The Methodology of the “Russian World” and “Russian Islam:” New Ideologies of the Post-Socialist Context. *The Soviet and Post-Soviet Review*, 48(3), 367–390. p.3

⁵² Suslov, M. (2018). “Russian World” Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of “Spheres of Influence.” *Geopolitics*, 23(2), 330–353. <https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1407921>

⁵³ Freedon, Michael, 'The Morphological Analysis of Ideology', in Michael Freedon, and Marc Stears (eds), *The Oxford Handbook of Political Ideologies* (2013; online edn, Oxford Academic, 16 Dec. 2013), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199585977.013.0034> - p. 115

⁵⁴ Там само, с.116

⁵⁵ Там само, с. 117

У своїй роботі «Ideology. A very short introduction» М. Фріден дає таке визначення ідеології: «ідеї, переконання, думки та цінності, які мають наступні характеристики:

- 1) Демонструють повторюваний патерн
- 2) Притаманні значним групам
- 3) Змагаються за контроль та реалізацію державної політики
- 4) Мають за мету виправдання, оскарження або зміни соціальних і політичних домовленостей і процесів політичної спільноти»⁵⁶.

Ключовим поняттям для морфологічного аналізу за методологією М. Фрідена є «концепт». У своїй статті «Political Concepts and Ideological Morphology» автор порівнює ідеологію з конструкціями, в якому будівельними блоками виступають політичні концепти⁵⁷, а значить, можемо зробити висновок, що концепт - це слово чи лінгвістична конструкція, яка наповнює ідеологію сенсом⁵⁸.

Через те, що М. Фріден бачить ідеологію як структуру, то її компоненти можуть бути проаналізовані за двома осями. Перша - це умовний поділ на яруси, де концепти знаходяться посередині між їхніми мікрокомпонентами та макроконцептуальними зчепленнями⁵⁹. Другий же вимір аналізу розрізняє ядерні, суміжні та периферійні концепти ідеології⁶⁰.

Ядерні концепти є ключовими у формуванні та функціонуванні ідеології. Статус ядерного концепту означає довготривалість (long-term durability) та припущення, що концепт присутній у всіх кейсах розгляду ідеології. Ще одна характеристика ядерні концепти є необхідними для «утримання

⁵⁶ Freeden, Michael, 'Ideology at the crossroads of theory', *Ideology: A Very Short Introduction*, Very Short Introductions (Oxford, 2003; online edn, Oxford Academic, 24 Sept. 2013), <https://doi.org/10.1093/actrade/9780192802811.003.0003.p.32>

⁵⁷ Freeden, M. (1994), *Political Concepts and Ideological Morphology*. *Journal of Political Philosophy*, 2: 140-164. <https://doi-org.myaccess.library.utoronto.ca/10.1111/j.1467-9760.1994.tb00019.x> - p.140

⁵⁸ Там само, с. 146

⁵⁹ Freeden, Michael, and Marc Stears (eds), *The Oxford Handbook of Political Ideologies* (2013; online edn, Oxford Academic, 16 Dec. 2013), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199585977.001.0001> с. 124

⁶⁰ Там само, с. 124

ідеології» («holding the ideology together») та грають важливу роль у формуванні ідейного змісту ідеології⁶¹.

Суміжні концепти характеризуються тим, що можуть не з'являтися у всіх визначеннях ідеології, проте грають важливу роль для закріплення ядерних концептів та переносять їх у більше детерміноване семантичне поле⁶².

Периферійні концепти ідеології лише побічно стосуються ядерних концептів. Вони бувають двох типів: маргінальні та ефемерні концепції (які дуже швидко змінюються та можуть зникати в залежності від культури) та «кризові» концепти (адже з'являються в період значних соціальних чи політичних змін, наприклад фінансові кризи, зміни клімату, масові потоки міграції тощо). Периферійні концепти можуть як перестати бути частиною ідеології, так і переміститись у число суміжних чи ядерних, бо ідеологія не є сталою та змінюється протягом часу⁶³.

«Русский мир» відповідає поняттю «ідеологія» М. Фрідена, адже має всі характеристики, які наводить автор у своїй роботі «Ideology. A very short introduction».

По-перше, як вже було проаналізовано у другому підрозділі цієї роботи, «русский мир» ставить за основу відмінність росіян та всіх, хто належить до «русского мира», від Заходу, обґрунтовуючи це іншою (спільною) мовою, культурою, традиціями, історичним шляхом та релігією.

По-друге, на думку як і ідеологів, так і політиків, які використовують ідеологію «русский мир», ця ідеологія має об'єднувати всіх російськомовних людей світу. У 2014 році у Росії Всеросійським центром вивчення громадської думки було проведено соціологічне дослідження щодо сенсів, які вкладають росіяни у поняття «русский мир». Згідно з цим опитуванням, більшість вважала, що до «русского мира» належать і

⁶¹ Там само, с. 124-125

⁶² Там само, с. 125

⁶³ Там само, с. 126

представники інших, окрім православ'я, релігій та атеїсти (67%), і представники інших національностей (66%), і навіть ті, хто не володіє російською мовою (56%)⁶⁴. Тобто, і реципієнти ідеології погоджувались з думкою про те, що «русский мир» притаманний значним групам як в Росії, так і за її межами.

По-третє, ідеологія “русский мир” змагалась та отримала контроль за реалізацією державної політики у Росії, адже президент В. Путін є прибічником цієї ідеології та використовує її у своїх цілях. Крім того, через те, що “русский мир” є геополітичною концепцією, то ці ідеї змагались за контроль влади і в інших країнах. Наприклад, в Україні до початку повномасштабної війни з Росією функціонували проросійські політичні партії “ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА - ”ЗА ЖИТТЯ” та “Опозиційний блок”, які не лише орієнтувались на Росію, як на зовнішньополітичного партнера, а також виступали за популяризацію ідей “русского мира” в Україні⁶⁵. Тому, можемо прийти до висновку, що ідеологія “русский мир” змагається та реалізує державну політику, що є однією з характеристик ідеології за М. Фріденом.

По-четверте, ця ідеологія має на меті пояснення змін політики, адже В. Путін використовує ідеологію “русского мира” для виправдання збройних агресій та почату повномасштабних вторгнень.

Таким чином, можемо прийти до висновку, що ідеологія “русского мира” повністю відповідає характеристикам ідеології, які наводить М. Фріден.

Для аналізу місця України в ідеології “русский мир” необхідно виділити ядерні концепти цієї ідеології, адже саме вони грають визначальну роль у формуванні ідейної основи ідеології. Ядерними концептами є володіння російською мовою, спільний історичний шлях та православ'я, адже саме ці

⁶⁴ «Русский мир» и как его понимать?. ВЦИОМ. URL: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/russkij-mir-i-kak-ego-ponimat>.

⁶⁵ Курсова робота. Осіна Дар'я (2021). с. 21

концепти найчастіше використовувались як політиками, так і науковцями як основні протягом довгого часу існування ідеології.

У розділі було проаналізовано появу та розвиток терміну «русский мир» в російському політичному та науковому дискурсах, а також в іноземному та українському наукових дискурсах. Обґрунтовано та концептуалізовано термін «русский мир», який полягає у “це геополітична концепція, що ставить за мету об’єднання усіх людей, які відрізняються від західного світу, та пов’язані між собою спільною мовою (російською), спільним історичним минулим та православ’ям». Також було розглянуто поняття «ідеології» та теоретичну рамку морфологічного аналізу М. Фрідена. У цьому розділі було доведено, що «русский мир» є ідеологією, згідно з М. Фріденом, а також було виділено ядерні концепти цієї ідеології.

Розділ II. Місце України в ядерних концептах ідеології «русский мир»

Суть завдання, розв'язаного у розділі, полягає у формулювання місця України в ядерних концептах «русского мира».

2.1. Поширеність російської мови в Україні як причина належності до простора «русского мира»

10 стаття Конституції України визначає лише одну державну мову, а саме - українську. При тому, Основний Закон Держави гарантує розвиток, використання та захист російської мови⁶⁶.

Володіння спільною мовою є одним з найважливіших ядерних концептів «русского мира». Цей концепт є дуже важливим, адже мова - це комунікаційний інструмент без якого неможливо уявити життя. Всі науковці, які аналізували та досліджували ідеологію «русского мира» зазначали про значення володіння спільною мовою. Крім того, надання терміну «русский мир» політичного забарвлення було, перш за все, пов'язано саме з російською мовою, як єднальний та основним чинником ідеології. Керівник європейських програм Фонду «Русский мир» у 2010 р. у своїй статті зазначав, що основою російської культури та «скріплюючим розчином» ідеології «русский мир» є російська мова⁶⁷, тобто і на думку російських політиків, які популяризують досліджувану ідеологію, цей ядерний концепт займає центральне місце.

⁶⁶ Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

⁶⁷ Русский мир: понятие, принципы, ценности, структура. Фонд "Русский мир". URL: <https://russkiymir.ru/publications/190922/>.

Дані Всеукраїнського перепису населення 2001 року свідчать, що українську мову вважали рідною вважали 67,5% українців, що на 2,5% більше, ніж за даними Всеукраїнського перепису населення 1989 року⁶⁸.

У 2012 році, згідно з соціологічним опитуванням групи «Рейтинг», цей показник становив - 57%, а у 2022 (після початку повномасштабного вторгнення) - 76%⁶⁹. Значні зміни до мовного питання сталися у період з 2012 по 2016, здебільшого через Революцію Гідності та агресію Росії проти України у 2014 році⁷⁰.

Початок повномасштабного російського вторгнення також став подією, що спричинив значну зміну ставлення українців до питання мови. По-перше, значно зросла частка тих, хто використовує українську мову в побуті (з 34% у 2017 році до 43% у 2022⁷¹). По-друге, змінилось ставлення до функціонування російської мови. У 2017 більш ніж половина респондентів (59%) зазначали важливість російської, через те, що в Україні «всі її розуміють»⁷². У минулому 2022 році 58% українців характеризували російську мову як неважливу⁷³.

Причиною значного поширення російської мови в Україні є тотальна русифікація, яка відбувалась на території України за часів Російської імперії, а протягом радянського періоду української історії набуло статусу офіційної політики УРСР. Так, наприклад, Перший Секретар Центрального комітету Комуністичної партії України В. Щербицький у 1974 році

⁶⁸ Всеукраїнський перепис населення 2001. *Державний комітет статистики*.

URL: <https://web.archive.org/web/20101130221837/http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>.

⁶⁹ Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). *Соціологічна група Рейтинг*. URL:

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html.

⁷⁰ Там само

⁷¹ Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>

⁷² Так само

⁷³ Так само

зазначав: « Сьогодні підвищується роль і значення російської мови, яка по праву є другою рідною мовою у нас в республіці і яка стала загальноновизнаним засобом взаємного спілкування всіх націй і народностей СРСР»⁷⁴.

В результаті, радянська політика двомовності призвела до чіткого розмежування сфер використання російської та української мов у пострадянській Україні. Так, використання української мови вважалось маркером “сільського провінціалізму”, а російська мова, навпаки, розглядалось як прояв розвиненої культури та загальнолюдських цінностей⁷⁵. Така політика двох мов призвела до розмиття поняття “рідної мови” в українців та сформувала специфічну ментальність “советизованого українця”, для якого російське не усвідомлюється як щось окреме⁷⁶.

Питання функціонування російської мови в Україні завжди було предметом політичних дискусій. Ще під час дострокових президентських виборів у 1994 відбувались спекуляції, засновані на фактах білінгвізму та надання додаткових прав російській мові, що приносили кандидатам політичні дивіденди. На думку Е. Мамонтової, саме з чого часу мовне питання остаточно зарезервувало своє особливе місце в українській політиці⁷⁷. Д. Жовтяк-Тараскіна зазначає, що мовне питання є одним з найполітизованіших в українській політиці, яке набуває піку своєї популярності в період виборів, адже, на думку дослідниці, таким чином

⁷⁴ Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики / Лариса Масенко ; Національний університет "Кієво-Могилянська академія". - Київ : Кієво-Могилянська академія, 2010. - 242, [1] с. : іл. Стр. 139

⁷⁵ Noack C. Politics of the Russian Language Beyond Russia. *Edinburgh University Press*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1515/9781474463812>. - p.26

⁷⁶ Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики / Лариса Масенко ; Національний університет "Кієво-Могилянська академія". - Київ : Кієво-Могилянська академія, 2010. - 242, [1] с. : іл.стр. 140

⁷⁷ Мамонтова Е. В. Проблема російської мови в Україні: міфи та реальність / Е. В. Мамонтова // Інтелігенція і влада. Серія : Історія. - 2007. - Вип. 10. - С. 94-107. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2007_10_13. С. 94

політичні актори намагаються зацікавити громадян та підняти власний рейтинг⁷⁸.

Для Росії використання російської мови закордоном є дуже важливим проявом її “м’якої сили” (soft power). Росія використовує цю м’яку силу для того, аби отримати вплив в країнах, де частина населення є російськомовною⁷⁹. Для того, аби проаналізувати це питання, вважаємо за доречне проаналізувати використання російської мови як “м’якої сили” російськими політичними акторами.

У своїй програмній статті “Росія та мінливий світ”, яка була написана В.Путіним перед президентськими виборами у 2012 році, він схарактеризував “м’яку силу” як “комплекс інструментів для досягнення зовнішньополітичних цілей за рахунок інформаційних та інших важелів впливу”⁸⁰. Діяльність Фонду “Русский мир” також була віднесена до інструментів “м’якої сили”, які повинна використовувати Росія для “збільшення рівня своєї культурної присутності, особливо в країнах, де говорять та розуміють російську мову”⁸¹. Тобто, на думку В. Путіна, якщо в країні частина населення розуміє російську мову, то вона автоматично стає об’єктом діяльності російської “м’якої сили”. Такими країнами в цій програмній статті ідентифікуються всі країни колишнього Радянського Союзу та значна частина країн Східної Європи⁸². Така ідея є співзвучною з ядерним концептом ідеології “русского мира”, адже за рахунок культурної експансії В. Путін вважав, що можна досягти ще й сприятливі умови для розвитку російських товарів та ідей в цих країнах⁸³, тобто зробити ці країни

⁷⁸ Жовтяк-Тараскіна Д. С. Державна політика щодо мовного питання в Україні на сучасному етапі / Д. С. Жовтяк-Тараскіна // Ефективність державного управління. - 2012. - Вип. 31. - С. 310-316. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_31_41

⁷⁹ Ryazanova-Clarke, L. (2014). *The Russian Language Outside the Nation*. Edinburgh University Press. - p. 3

⁸⁰ Путин В. Россия и меняющийся мир. URL: <http://mn.ru/politics/78738>.

⁸¹ Там само

⁸² Там само

⁸³ Там само

залежними в культурному, економічному та політичному плані від Росії як центру “русского мира”.

Одним з інструментів вищезазначеної “м’якої сили” також є федеральний орган “Росспівробітництво” (“Россотрудничество”) - Федеральне агентство у справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, і з міжнародної гуманітарної співпраці, який був створений у 2008 році. Метою діяльності цього органу є підтримка росіян за кордоном, просування російської мови та культури, а також - укріплення позицій російської мови в країнах регіону⁸⁴. У 2012 році новообраний голова “Росспівробітництва” К. Косачов зазначив, що росіяни, які проживають за кордоном та російська мова є складниками реалізації російської політики “м’якої сили”. Метою цієї політики, на думку Косачова є *“забезпечення дружнього оточення; створення модернізаційних альянсів та посилення євразійської інтеграції”*⁸⁵. На думку доктора юридичних наук В. Василенко така політика має основну мету-формування єдиного російськомовного простору на території пострадянських країн як підґрунтя до майбутнього об’єднання в союз на чолі з Росією⁸⁶.

Вищезазначений російський Фонд “Русский мир” мав активну діяльність на території України задля популяризації російської мови. У 2009 році на базі Харківського гуманітарного університету “Народна українська академія” було створено “Центр російської культури”⁸⁷. Подібний центр також

⁸⁴ Россотрудничество. URL: <https://rs.gov.ru/deyatelnost/>.

⁸⁵ Косачев К. Россотрудничество как инструмент "мягкой силы". Бельгийская федерация русскоязычных организаций. URL: https://bfro.be/ru/russkiy-yazik-news.html?cmp_id=108&news_id=5334.

⁸⁶Геополітичний та національний виміри мовної ситуації в Україні / В.А. Василенко // Мовознавство. — 2013. — № 5. — С. 19-27. — Бібліогр.: 2 назв. — с. 22

⁸⁷Центр русской культуры в Харькове. *Народная украинская академия*. URL: http://srv1.nua.kharkov.ua/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=556:2011-06-17-07-25-42&Itemid=525.

відкривався в Одеському Національному Університеті імені Мечнікова (2012)⁸⁸.

Офіційні документи Росії також визначають важливу роль російської мови за межами кордонів держави. Концепція державної підтримки та просування російської мови закордоном, яка була прийнята у 2015 році, визначала, що російська мова є *“інструментів просування та реалізації стратегічних зовнішньополітичних інтересів Російської Федерації”*⁸⁹, а тому підтримка російської мови закордоном має бути частиною зовнішньополітичної стратегії Росії⁹⁰. Інший нормативно-правовий акт - Федеральна цільова програма «Російська мова» на 2016–2020 роки, прийнятий у 2015 році, пов’язував розширення сфер та географії використання російської мови не лише з російським впливом, а й захистом геополітичних інтересів Росії⁹¹. Важливо зазначити, що цей документ також розглядає як істотну проблему зменшення кількості російських шкіл закордоном, особливо у країнах Співдружності Незалежних Держав⁹². Федеральна цільова програма “Російська мова” також визначає перелік подій для організації цілей. Проаналізувавши цілі на перший період дії федеральної програми (2016-2018), можемо прийти до висновку, що значна частина запланованих подій пов’язана не з підтримкою вивчення російської мови в Росії (незважаючи на те, що ця сфера потребує значно більшої уваги з боку держави), а на захист російської мови в країнах Співдружності Незалежних Держав та інших іноземних країн⁹³. Серед таких запланованих

⁸⁸ Скандал в одеському університеті: на відкритті центру російської культури прийшли українські націоналісти. *Новини Одеси. Останні одеські новини та події в Одесі на "Думська Новини"*. URL: <https://dumskaya.net/news/v-odesskom-universitete-radi-centra-russkoj-kult/ua/1/>.

⁸⁹ Концепція державної підтримки та просування російської мови за кордоном (утв. президентом РФ 3 листопада 2015 г.). *ГАРАНТ - Законодавство (кодекси, закони, укази, постановлення) РФ, аналітика, коментарі, практика*. URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71145978/>.

⁹⁰ Там само

⁹¹ "Русский язык" на 2016 - 2020 годы : ФЕДЕРАЛЬНАЯ ЦЕЛЕВАЯ ПРОГРАММА від 20.05.2015 р. № 481. URL: <http://static.government.ru/media/files/UdArRuNmg2Hdm3MwRUwmdE9N3ohepzpQ.pdf>. с. 10

⁹² Там само, с. 10-11

⁹³ Там само, с. 16

подій: постачання книжок, підручників та науково-популярних книг за кордон, створення центрів колективного доступу до російських ресурсів тощо⁹⁴.

Викладання російської мови закордоном є одним з фокусів для реалізації вищезазначеної політики. Підтвердження цього є також Постанова Уряду Росії від 31 грудня 2022 про виділення додаткових субсидій з федерального бюджету на координацію діяльності викладачів російської мови та літератури закордоном⁹⁵. Отже, проведений аналіз деяких нормативно-правових документів Росії, що стосуються функціонування російської мови, свідчить про те, що російська влада не просто усвідомлює значення російської мови, а також використовує це задля реалізації власних геополітичних інтересів.

На думку М. Жилинського, мовна експансія - є найважливішим інструментом досягнення цілей “русского мира”, адже саме на основі російської мови має бути сформований майбутній єдиний комунікаційний простір⁹⁶. Одним з напрямків реалізації ідеології “русского мира” в Україні була спроба надати російській мові статусу другої державної.

Е. Митрофанова, яка у 2016 році була послинєю з особливих доручень МЗС Росії, зазначала, що російська мова має бути законодавчо закріпленою у сусідніх країнах (особливо у країнах пострадянського простору), і що ця задача має бути пріоритетною для реалізації⁹⁷. На думку В. Хадсон, Росія пропонує розглядати російську мову як *lingua franca* (тобто мовою міжетнічного спілкування) для всіх пострадянських країн, при тому акцентуючи, що Росія дискурсивно позиціонується як країна з престижною

⁹⁴ Там само, с. 16

⁹⁵ "Русский язык" на 2016 - 2020 годы : ФЕДЕРАЛЬНАЯ ЦЕЛЕВАЯ ПРОГРАММА від 20.05.2015 р. № 481. URL: <http://static.government.ru/media/files/UdArRuNmg2Hdm3MwRUwmdE9N3ohezpQ.pdf>. с. 10

⁹⁶ Жулинський М. «А на москалів не вважайте...». Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька акад.», 2019. 43 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/286034327.pdf>. с. 38

⁹⁷ Элеонора Митрофанова: «Русский язык должен получить законодательный статус в странах бывшего СССР». *Журнал Международная жизнь*. URL: <https://interaffairs.ru/news/show/16395>.

та глобально значущою культурною спадщиною, що має займати лідерську позицію в комунікації представників різних пострадянських країн⁹⁸.

Ще одна стратегія, яка характеризує “русский мир” - так званий “захист російськомовним закордоном”. Через те, що, вже було зазначено у попередньому розділі, ідеологи “русского мира” вважають, що саме Росія є центральною країною, навколо якої мають об’єднатися всі інші країни. Така логіка пояснює, чому Росія, як “старший брат” має захищати всіх, хто належить до “русского мира”, але проживає за кордонами Росії.

Прикладом може слугувати коментарі російських посадовців під час підготовки та після анексії Криму Росією. Керівник фракції партії “Єдина Росія” в Російській Державній Думі В. Васильєв, який був частиною парламентської делегації Росії, яка прибула до Криму в кінці лютого 2014, зазначав, що більшість населення Автономної Республіки Крим є російськомовними, а тому нова політика київської влади викликає відторгнення у кримчан. А тому, Росія має на меті прийняття спрощеного порядку отримання російського громадянства російськомовними громадянами, які проживають у країнах колишнього Радянського Союзу і піддаються дискримінації⁹⁹. Його коментар має декілька особливостей, які необхідно проаналізувати. По-перше, В. Васильєв зазначає, що “*Близько 60% “русского” населення – це наші співвітчизники*”¹⁰⁰. Тобто, у розумінні керівника фракції партії “Єдина Росія” саме володіння та використання російської мови громадянами іншої країни робить їх належними до “русского мира”. По-друге, на його думку, “несприйняття нової політики Києва” та російськомовність кримчан є не просто пов’язаними, а є

⁹⁸ Hudson V. ‘Forced to Friendship’? Russian (Mis-)Understandings of Soft Power and the Implications for Audience Attraction in Ukraine. *Politics*. 2015. Vol. 35, no. 3-4. P. 330–346. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12106>(date of access: 05.06.2023).

⁹⁹ Крым приступает к формированию нового правительства. Новости. Первый канал. *1tv.ru*. URL: https://www.1tv.ru/news/2014-02-28/52858-krym_pristupaet_k_formirovaniyu_novogo_pravitelstva.

¹⁰⁰ Там само

взаємозалежними. По-третє, весь його коментар має загальну думку, що втручання у справи суверенної та незалежної країни є допустимим у випадку необхідності для захисту громадян, які належать до “русского мира”.

Така політика має назву “відповідальність захищати” (“responsibility to protect”). В. Барановський та А. Матейко зазначають, що концепт “responsibility to protect” є важливою складовою доктрини російської зовнішньої політики¹⁰¹. Важливо зазначити, що Росія використовує цю політику не лише заради “захисту російськомовного цивільного населення”. Це підтверджують випадки інтервенції Росії у кризи в Лівії (2011), Сирії (2011) та Грузії (2008)¹⁰². Проте дослідники виокремлюють характерну схильність Росії до використання аргументів, пов’язаних з “відповідальність захищати” саме у ситуаціях, які пов’язані з територіями “ближнього зарубіжжя” (які, як вже було окреслено попередньо, якраз і належать до території розповсюдження “русского мира”)¹⁰³. При тому, дослідники звертають увагу, що такі дії Росії свідчать про нерозуміння та відсутність консолідації формальних та неформальних правил “відповідальності захищати”¹⁰⁴. Незважаючи на те, що концепт “відповідальності захищати” найчастіше використовується задля обґрунтування кейса для міжнародних гравців та міжнародної громадської думки, Росія, у випадках інтервенції у Грузію у 2008 році та анексії Криму, мала на меті пояснення саме для російської аудиторії¹⁰⁵.

У своїй статті “Responsibility to Protect: Russia’s Approaches” автори доходять до висновку, що анексія Криму та початок війни в Україні у 2014

¹⁰¹ Vladimir Baranovsky & Anatoly Mateiko (2016) Responsibility to Protect: Russia’s Approaches, The International Spectator, 51:2, 49-69, DOI: 10.1080/03932729.2016.1176648 p.49

¹⁰² Там само, с. 58

¹⁰³ Там само, с. 60

¹⁰⁴ Там само, с.60

¹⁰⁵ Там само, с. 62

році мало свої особливості в контексті використання концепції “відповідальності захищати”. По-перше, такі дії не мали реальної мети захист населення, а скоріше захист “нової доктрини, подібної до доктрини Брежнєва”, тобто захист від можливої дискримінації росіян. По-друге, ідея “захисту населення” була замінена на ідею “захисту російських громадян”.¹⁰⁶ 1 березня 2014 року В. Путін вніс звернення до Ради Федерацій щодо введення військ РФ на територію України, аргументуючи це необхідністю «захисту громадян та російських співвітчизників»¹⁰⁷, що може бути концептуалізоване у загальну інтерпретацію Росією як “захист «русского мира шляхом реалізації політики “відповідальність захищати” у ситуаціях, коли це не відповідає загальноприйнятим міжнародним нормам”¹⁰⁸.

Президент Росії В.Путін неодноразово використовував поняття «захист російськомовних» як привід до початку військової агресії з початку війни в Україні у 2014 році. 24 червня 2014 року він зазначив: *«Ми завжди захищатимемо етнічних росіян на Україні і ту частину українського народу, яка відчуває свій нерозривний не лише етнічний, а й культурний, мовний зв'язок з Росією, відчувається частиною широкого «русского мира»*¹⁰⁹. Початок повномасштабного вторгнення президент Росії також пояснював «необхідністю захисту людей, які вважають себе частиною російської культури»¹¹⁰. В. Путін не є єдиним російським посадовцем, який звертався до цього поняття. Заступник голови Міністерства закордонних справ Росії Рябков зазначав, що “Росія завжди буде захищати

¹⁰⁶ Там само, с. 63

¹⁰⁷ Владимир Путин внёс обращение в Совет Федерации. *Президент России*. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/20353>(дата звернення: 05.06.2023).

¹⁰⁸ Там само, с. 63

¹⁰⁹ Путин обещает "защищать русских" на Украине всегда - BBC News Русская служба. *BBC News Русская служба*. URL:

https://www.bbc.com/russian/russia/2014/06/140624_putin_deauthorisation_ukraine_reax.

¹¹⁰ Путин назвал целью России защиту людей на Украине. *РИА Новости*. URL: <https://ria.ru/20221222/tse1-1840653751.html>.

російськомовних на Донбасі”¹¹¹. Як можна побачити, у своїх промовах російські політики роблять акцент саме на володінні російською мовою, яка і визначає приналежність до “русского мира”, у ситуаціях, коли Росія шукала аргументи для виправдання своєї агресії.

Таким чином, можемо прийти до певних висновків. По-перше, російська мова є надважливим концептом для функціонування ідеології “русский мир”, адже саме володіння однією мовою є одним з основоположних базисів для об’єднання в один простір великої кількості людей. По-друге, Росія усвідомлює важливість мовного питання та намагається його використовувати для досягнення власних геополітичних інтересів. По-третє, Росія використовує факт володіння російською мовою громадянами інших країн і як “м’яку” силу, і як виправдання агресії. У випадку України, Росія як намагалась поширити та опікуватися російською мовою, так і виправдовувала анексію Криму та початок війни на Донбасі у 2014 році саме фактом необхідності захисту російськомовного населення.

Отже, належність України, де значна кількість населення до початку повномасштабного вторгнення була російськомовною, є не просто важливою, а є критичним питанням для Росії.

¹¹¹ Ромашенко С. МИД РФ заявил о намерении "защищать русскоязычных" в Украине – DW – 13.04.2021. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/ru/mid-rossii-zajavil-o-namerenii-zashhishhat-russkih-v-ukraine/a-57180575>.

2.2. Спільне історичне минуле як характеристика ідеології «русского мира»
Завданням, яке буде розв'язано у даному параграфі, є аналіз місця України в ідеї спільного історичного шляху разом з Росією.

Основна ідея, яка лежить в основі цього ядерного концепту, - спільний історичний шлях якоїсь країни разом з сучасною Росією робить її частиною «русского мира». До таких країн ідеологи «русского мира» найчастіше відносять території Російської імперії, а головне пострадянські країни.

Проте для того, аби проаналізувати місце України в цьому ядерному концепті, вважаємо за необхідне розглянути, які історичні події сформували «русский мир» на думку його ідеологів.

Історія є важливою для будь-якої країни. Проте, на думку, Н. Чаттердже-Дуді, у випадку Росії, як неоавторитарного режиму, історія грає, перш за все, не роль підґрунтя розбудови нації, а має на меті створення легітимності для керівного режиму¹¹². Васкес Лінан М. Доводить, що історія грає визначальну роль для путінського режиму, адже його ідеологія направлена на минуле¹¹³

На думку Джеймс С. Пірс, Росія намагається презентувати себе як правонаступницю Київської Русі, Російської імперії та Радянського Союзу, що призводить до необхідності ретельно відбирати історичні епізоди, аби вони правильно демонстрували цілі сучасної Росії¹¹⁴.

Крім того, з часу, коли В. Путін став президентом Росії, історія використовується, як інструмент для побудови єдиної російської нації¹¹⁵,

¹¹² Chatterje-Doody P. N., Tolz V. Regime legitimation, not nation-building: Media commemoration of the 1917 revolutions in Russia's neo-authoritarian state. *European Journal of Cultural Studies*. 2019. Vol. 23, no. 3. P. 335–353. URL: <https://doi.org/10.1177/1367549419871346>(date of access: 05.06.2023), — p. 335

¹¹³ Vazquez Linan, M. (2010). History as a propaganda tool in Putin's Russia. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(2), 167–178. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2010.03.001> p. 176-177

¹¹⁴ Pearce, James C.. *The Use of History in Putin's Russia*, Vernon Art and Science Inc., 2020. *ProQuest Ebook Central*, <https://ebookcentral-proquest-com.myaccess.library.utoronto.ca/lib/utoronto/detail.action?docID=6185434>. p.18

¹¹⁵ Pearce, James C.. *The Use of History in Putin's Russia*, Vernon Art and Science Inc., 2020. *ProQuest Ebook Central*, p. 176

яка, згідно з ідеологією “русского мира” проживає і в межах кордонів Росії, і за їх межами.

Для того, аби проаналізувати, яке місце відводиться Україні в концепті спільного історичного шляху”, необхідно звернути увагу на те, як ідеологи “русского мира” розуміють російську та українську історію.

Основна особливість російського погляду на історію - це визнання саме Росію та росіян правонаступниками Київської Русі, незважаючи на факт, що саме українці, на думку науковців, є прямими нащадками цієї середньовічної держави¹¹⁶. Присвоєння історичної ролі Київської Русі має велике значення для сучасної Росії, адже аргументує амбіції на культурну та політичну спадщину, а також на роль регіонального лідера в слов'янському та православному світі, а також сполучає російську історію з європейською¹¹⁷.

Важливо відмітити, що експлуатація надбань Київської Русі є не лише характеристикою ідеології “русский мир”. Така політика проводилась Росією протягом століть. На думку, М. Козловеця це призвело до того, що вся спадщина Київської Русі є не українською, і навіть не російською, а “русской”¹¹⁸. Прикладом може слугувати книга 1928 року російського історика Л. Гумільова, яка має назву “Від Русі до Росії”, що нав'язує думку про нерозривність російської історії з IX століття.

Таке уявлення вже закріпилась не лише в уявленні росіян, а й для іноземних науковців. Більшість книжок, статей про історію Росії розглядають період Київської Русі саме як період російської історії. Наприклад, “Росія. Історичний вступ від Київської Русі до сьогодення” (“Russia. A Historical

¹¹⁶ Козловець М. «Русский мир» як ідеологема сучасної російської ідентичності: український контекст. URL: http://eprints.zu.edu.ua/35635/1/Козловець_1.pdf.

¹¹⁷ Халапсис А. Постнеклассическая метафизика истории : монографія. Днепропетровск : Инновация, 2008. 276 с. URL: <https://philarchive.org/archive/HAL-35>. — с.153

¹¹⁸ Козловець М. «Русский мир» як ідеологема сучасної російської ідентичності: український контекст. URL: http://eprints.zu.edu.ua/35635/1/Козловець_1.pdf. — с.129

Introduction from *Kievan Rus' to the Present*”), написана американцями Джоном М. Томпсоном та Крістофером Дж. Уордом. Перші дві глави цієї книги мають назви “Вступ: Давня Росія і Київська Русь” (“Introduction: Ancient Russia and Kievan Rus”) та “Київська Русь у період кризи та монгольського контакту, 1054–1462”¹¹⁹. Тобто історія російської державності нерозривно пов’язана з періодом Київської Русі.

Проте деякі історики сперечаються про такий підхід. Приміром, Маршал По у своїй книзі “*The Russian Moment in World History*”, яка була написана у 2019 році, має розділ назва якого співзвучна з назвою книги Л. Гумільова” “*From Rus' to Russia*”. У ньому американський історик розмислює, що ідея того, що Москва стала наступницею Києва схоже на те, що Аахен замінив Рим в епоху Карла Великого. Тобто ці обидва уявлення лише втішали переможців, аніж відповідали історичній дійсності¹²⁰.

Президент Росії В. Путін також поділяє ідею, що Росія сягає своїм корінням до Київської Русі. 12 липня 2021 року на сайті президента Російської Федерації вийшла стаття під назвою “Про історичну єдність росіян та українців”¹²¹. Вважаємо за необхідне детально її проаналізувати, адже саме в цій статті В.Путін розкриває місце Україні в ядерному концепті “русского мира”.

- 1) “І росіяни, і українці, і білоруси – спадкоємці Стародавньої Русі, яка була найбільшою державою Європи”¹²².

Цією тезою В. Путін підкреслює історичну спорідненість російського, українського та білоруського народу

¹¹⁹ Thompson J., Ward C. *Russia: A Historical Introduction from Kievan Rus' to the Present*. Routledge. 2018. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429497520>.

¹²⁰ Legvold R., Poe M. T. *The Russian Moment in World History*. *Foreign Affairs*. 2004. Vol. 83, no. 1. P. 180. URL: <https://doi.org/10.2307/20033868>(date of access: 05.06.2023). — p. 30

¹²¹ Стаття Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев». *Президент России*. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>

¹²² Там само

- 2) “При цьому знать і прості люди сприймали Русь як загальний простір, як свою Вітчизну”¹²³.

Варто звернути увагу, що автор використовує слово “Вітчизна” (ориг. “Отчизна”), тим самим, уявляючи всіх мешканців Київської Русі єдиною політичною одиницею, нацією, що є зовсім некоректно, адже поняття “нації” сформувалось лише у ХІХ столітті. Крім того, фраза “загальний простір” є дуже співзвучною з тлумаченням ідеології “русский мир” (адже “русский мир” теж сприймається, як загальний простір), а тому, можемо вважати, що цим реченням В. Путін уявляє всіх жителів середньовічної Київської Русі поєднаними між собою, як і всіх, хто належить до “русского мира” у ХХІ столітті.

- 3) ““На Куликовому полі поруч із великим князем Московським Дмитром Івановичем боролися воєвода Боброк із Волині, сини великого князя Литовського Ольгерда – Андрій Полоцький та Дмитро Брянський. При цьому свої війська на поєднання з Мамаєм вів великий князь Литовський Ягайло – син тверської князівни. Все це – сторінки нашої спільної історії, відображення її складності та багатовимірності..”¹²⁴.

Описуючи період роздробленості Київської Русі та існування Великого Князівства Литовського, В. Путін все одно знаходить аргументи для об'єднання в концепт “наша спільна історія”.

- 4) Важливим моментом в історії як для України, так і для Росії є Переяславська Рада та ухвалені “Березневі статті”. 300-річниця святкування цієї події мала назву “300-річчя возз'єднання Росії та України”, адже з цього моменту більша частина території сучасної України знаходилась під впливом Росії.

¹²³ Там само

¹²⁴ Там само

В. Путін у своїй статті звертає увагу на те, що “Тобто, у зверненнях і до польського короля, і до російського царя запорожці називали, визначали себе російськими православними людьми.”¹²⁵. З такої риторики розуміємо, що факт спільної віри постійно визначав козаків, як сферу впливу Московії, а “Березневі статті” є логічним наслідком належності до спільної групи, а не сукупністю історичних подій.

- 5) Говорячи про період Гетьманщини, В. Путін зазначав: “Назва «Україна» тоді використовувалася найчастіше у значенні, в якому давньоруське слово «окраїна»¹²⁶; “А слово «українець”... спочатку означало прикордонних служивих людей, які забезпечували захист зовнішніх рубежів.”¹²⁷.

Таким чином, він знецінює Україну і українців та надає їм виключно географічної характеристики. В. Путін підводить читачів до висновку, що Україна ніколи не була суверенною державою, а українці нічим не відрізняються від тих, хто проживав в Московії, крім територіального положення.

- б) “Заколот Мазепи підтримала лише невелика частина козаків. Люди різних станів вважали себе російськими (ориг. “русскими”) та православними.”¹²⁸

Необхідно звернути увагу, що належність до “руських” та православна віра, з погляду Путіна, виключають прагнення до незалежності.

- 7) “Малороси багато в чому і створили велику спільну країну, її державність, культуру, науку.”¹²⁹

¹²⁵ Там само

¹²⁶ Там само

¹²⁷ Там само

¹²⁸ Там само

¹²⁹ Там само

Ця теза підтверджує загальну думку про спільність історичного шляху. Проте, важливо зазначити, що ця спільність ґрунтується не на ролі рівноправних суб'єктів. Саме російська культура - є “великою спільною країною”, а українці розглядаються лише як ті, хто допомагає створювати цю “країну”.

- 8) “Вірші Тараса Шевченка створені українською мовою, а проза – переважно російською. Книги Миколи Гоголя, патріота Росії, уродженця Полтавщини, написані російською мовою, сповнені малоросійських народних висловів та фольклорних мотивів. Як можна поділити цю спадщину між Росією та Україною? І навіщо це робити?”¹³⁰

Цитата, наведена вище, характеризує культурну єдність, яка є наслідком спільного історичного минулого. Головна ідея - неможливість розділити культурну спадщину між Україною та Росією, а тому вони приречені завжди бути частиною одного культурного простору.

- 9) Про Валувський циркуляр (1863 рік) та Емський указ (1876 рік) В. Путін зазначає: “Ці рішення ухвалювалися на тлі драматичних подій у Польщі, прагнення лідерів польського національного руху використати «українське питання» у своїх інтересах.”¹³¹.

У цій ситуації Російська імперія взяла на себе “відповідальність захищати” українців від польського національного руху. Така парадигма ще раз підтверджує, що в стосунках “Росія” та “Україна”, на думку В. Путіна, є один чіткий лідер, якому Україна підкоряється.

- 10) Після довгих роздумів про долю України у ХХ столітті, Путін приходять до висновку, що “Сучасна Україна – цілком і повністю

¹³⁰ Там само

¹³¹ Там само

дітище радянської доби.”¹³² Таке сприйняття означає, що Україна ніколи не існувала як окрема держава, а її існування - результат політики Радянської Росії. Тобто, Україна у політичному плані не може існувати без Росії.

- 11) “ [Росія] багато зробила, щоб Україна відбулася як незалежна країна”¹³³.

Думка, яку намагається довести В. Путін- для Росії це неприпустимо, що Росія та Україна розвиваються як незалежні держави (адже розпад Радянського Союзу, для президента Росії - це найбільша катастрофа ХХ століття¹³⁴), але, незважаючи на це, Росія “допомагає” та робить все, аби Україна залишилась російською сферою впливу. Крім того, це підтвердження тези, наведеної у пункті 10, про те, що Україна не може існувати без Росії.

- 12) “Неминучим настав час, коли концепція «Україна – не Росія» вже не влаштовувала. Потрібна була «анти-Росія», з чим ми ніколи не змиримось.”¹³⁵

Виходячи з попередніх тез, які були наведені у пунктах 10-12, В. Путін вважає, що Україна завжди має бути сферою впливу Росії, а вибір інших геополітичних орієнтирів Україною має вимагати певних дій з російського боку.

У висновку В. Путін зазначає “Переконаний, що справжня суверенність України можлива саме у партнерстві з Росією. Наші духовні, людські, цивілізаційні зв'язки формувалися століттями, сягають одним витокам, загартовувалися загальними випробуваннями, досягненнями і перемогами.

¹³² Там само

¹³³ Там само

¹³⁴ Путин объяснил, почему считает распад СССР крупнейшей катастрофой XX века. *РИА Новости*. URL: <https://ria.ru/20170613/1496353896.html>.

¹³⁵ Стаття Володимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев». *Президент России*. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>

Наша спорідненість передається з покоління до покоління. Воно – у серцях, у пам'яті людей, які живуть у сучасних Росії та Україні, у кровних узах, що об'єднують мільйони наших сімей. Разом ми завжди були і будемо багаторазово сильнішими та успішнішими. Адже ми один народ.”¹³⁶.

Проаналізувавши статтю В. Путіна “Про історичну єдність росіян та українців” можемо прийти до висновків, які характеризують місце України в ідеології “русский мир”. Під спільним історичним шляхом президент Росії розуміє, що територія сучасної України завжди була під впливом держав-попередниць Росії (Московія, Російська імперія), а тому сучасна Україна автоматично знаходиться у сфері геополітичних інтересів Росії та не може самостійно обрати жодний інший вектор зовнішньої політики. Крім цього, така логіка є дуже важливою для обґрунтування історичної спадковості від Київської Русі до сучасної Росії.

Таким чином, можемо прийти до певних висновків. По-перше, спільний історичний шлях - є надважливим концептом для функціонування ідеології “русский мир”, адже пояснює належність тої чи іншої країни до російської сфери впливу. По-друге, Росія не визнає окремого та незалежного від Росії, історичного шляху України, що, на думку В. Путіна, означає, що Україна не має права бути незалежною. По-третє, для Росії істотною є думка про правонаступництво від Київської Русі, адже на цьому будується їхнє усвідомлення себе, як нації, в сучасному погляді на історію. Це означає, що без України та української історії, Росія не може існувати з тим поглядом на історію, який існує на зараз. Тобто, Україна займає центральне місце в ядерному концепті “русского мира”, який був проаналізований у цьому

¹³⁶ Там само

підрозділі, адже без історії територій України, “русский мир” не має свого історичного обґрунтування.

2.3. Православ'я як інструмент впливу ідеології «русского мира»

Завданням цього підрозділу є визначення місця України в релігійному аспекті ідеології “русский мир”.

Ідеологія “русского мира” є нерозривно пов’язаною з діяльністю Російської Православної Церкви та ідеєю, що православні, які проживають за межами Росії, належать до російської сфери впливу.

Як вже було зазначено у першому розділі, протягом 2008-2013 років використання терміну “русский мир” було, здебільшого прерогативою представників Російської Православної Церкви, зокрема Патріарха Кирила. Під час промови, на честь відкриття 3 Асамблеї “Русского мира”, де Патріарх Кирило вперше дав власну характеристику “русскому миру”, він, зокрема, зазначив, що: *“Російська Православна Церква виконує пастирську місію серед народів, які приймають “русскую” духовну та культурну традицію як основу своєї національної ідентичності”*¹³⁷, тобто, на його думку, саме Російська Православна Церква є фактором, що об’єднує представників різних народів. Крім того, Патріарх Кирило визначав “русский мир” як “культурний та духовний центр східних слов’ян”.

Статут Російської православної церкви зазначає, що “Юрисдикція Російської Православної Церкви тягнеться на осіб православного сповідання, які проживають на канонічній території Російської Православної Церкви”¹³⁸, до якої входять території пострадянських країн, включно з Україною (окрім Грузії та Вірменії). Тобто, РПЦ вважає Україну (як і інші незалежні країни, які були республіками у складі СРСР) своєю узаконеною сферою впливу.

¹³⁷ Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира / Патриарх / Патриархия.ru. *Патриархия.ru*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>.

¹³⁸ УСТАВ РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ / Официальные документы / Патриархия.ru. *Патриархия.ru*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/419782.html>.

У 2009 році під час візиту до України Патріарх Кирило зазначив, що, на його думку, російський та український народ є єдиним цілим¹³⁹. Через рік, релігійний діяч дав ще одне визначення поняттю “русского мира”. “«Русский мир» не означає «російський», тим більше це не світ Російської Федерації, - це той самий світ, який вийшов із нашої спільної купелі, київської купелі Хрещення»¹⁴⁰. Таке твердження Патріарха Кирила досить чітко демонструє, яке місце займає Україна в його розуміння “русского мира”. Україна, для нього, не може існувати самотійно, окремо від РФ, адже “київський Купель Хрещення” є ідеологічним підґрунтям впливу російської православної церкви, як такої. Як можемо побачити, така логіка перекликається з філософією місця України в спільному історичному шляху, що було розглянуто у попередньому параграфі. Проте у тому випадку, Хрещення Русі розглядалось як факт початку “російської” державності, то у випадку релігійного виміру, ця подія була початком “російської” релігійності. Враховуючи взаємопов’язаність держави та церкви в сучасній РФ та ідеології “русского мира”, Хрещення Русі зображується ключовою подією, як для російської історії, так і для російського православ’я. Саме тому, для Патріарха Кирила росіяни та українці є одним народом, бо ідея незалежності українського народу руйнує історичну основу російського православ’я, адже росіяни, як народ не мають до нього жодного відношення. Це підтверджує ще одна цитата з інтерв’ю 2010 року. Говорячи про стосунки РФ, України та Європейського Союзу, Патріарх Кирило зазначив: “Ми зберігаємо єдність як народ”¹⁴¹, де під “ми” розуміється саме Росія та Україна, які мають виступати як один актор у

¹³⁹ Патріарх Кирило назвав росіян та українців одним цілим. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/943703-patriarh-kirilo-nazvav-rosiyan-ta-ukrayinciv-odnim-cilim>.

¹⁴⁰ Патріарх Кирилл: Россия и Украина вышли из общей купели. *Актуальные комментарии*. URL: https://actualcomment.ru/patriarkh_kirill_rossiya_i_ukraina_vyshli_iz_obshchey_kupeli.html.

¹⁴¹ Там само

побудові рівноправних стосунків з іншими європейськими народами, адже “єдиний народ” є “носіями власного історичного та культурного коду”¹⁴².

Важливою характеристикою, як російської держави на даному етапі її розвитку, так і “русского мира” як ідеології є взаємозв'язаність їхніх політичних та релігійних вимірів. Згідно з “Основами соціальної концепції Російської Православної Церкви” держава та релігія мають співпрацювати у межах православної держави, адже саме такий

симбіоз приносить користь обом акторам: “Держава при симфонічних стосунках з Церквою шукає в неї духовної підтримки”, “Церква отримує від держави допомогу у створенні умов, сприятливих для проповіді та для духовного вигодовування своїх чад, які є одночасно громадянами держави”¹⁴³. Український політолог А. Фоменко характеризує “русский мир” як феномен співпраці держави та церкви як “ідеологічну квінтесенцію політичного православ'я”¹⁴⁴.

Взаємозалежність православ'я та російської ідеологічної пропаганди підтверджує також основна ідея “Декларації російської (ориг. русской) ідентичності” прийнятої Всесвітнім російським народним собором (ВРНС) у 2014 році. “Кожен росіянин (ориг. “русский”) має визнавати православне християнство основою своєї національної культури”¹⁴⁵, а відмова від цього факту призводить до “ослаблення російської (ориг. “русской”) ідентичності, аж до повної її втрати”¹⁴⁶. Незважаючи на той факт, що цей документ не є офіційною позицією РФ, адже Всесвітній народний собор-це організація, проте ВРНС працює під егідою РПЦ та

¹⁴² Там само

¹⁴³ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОЙ КОНЦЕПЦИИ Русской Православной Церкви / Официальные документы / Патриархия.ru. *Патриархия.ru*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/419128.html>.

¹⁴⁴ Fomenko A. The concept of "Russian World" as a demonstration of symphony religion and power. *Skhid*. 2018. No. 3(155). P. 61–66. URL: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.3\(155\).139834](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.3(155).139834)(date of access: 05.06.2023). - p.65

¹⁴⁵ Декларация русской идентичности / Официальные документы / Патриархия.ru. *Патриархия.ru*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/508347.html>.

¹⁴⁶ Там само.

головуванням Патріарха Кирила. Враховуючи значний вплив Патріарха Кирила на політичну ситуацію РФ та вклад у розвиток ідеології “русского мира” можемо вважати, що така думка є базовою для усвідомлення важливості релігійного аспекту ідеології “русского мира” після 2014 року. Важливо зазначити, що кореляція між ідентифікацією себе росіянином та православним, існує не лише у промовах політичних та релігійних діячів РФ, але й підтверджується результатами соціологічних опитувань. Згідно з дослідженням “Левада-центру” у 2013 році 68% росіян вважали себе православними, при тому лише 14% ходили в церкву протягом останнього місяця¹⁴⁷. Тобто, можемо прийти до висновку, що усвідомлення себе православним для росіян не є пов’язаним з активними релігійними практиками. Православна традиція для росіян є скоріше ідеологемою¹⁴⁸, і православ’я розуміється як синонім до слова моральність та патріотизм¹⁴⁹. Тобто, вищезазначена пропаганда РПЦ, яка використовувала поняття “русский мир” як синонім до слова “російський патріотизм” була досить дієвою. Про це також свідчить той факт, що росіяни не вважають, що церква втручається в державні справи. Згідно з дослідженням 2017 року 39% вважають, що церква та релігійні організації у РФ мають необхідний вплив на державну політику¹⁵⁰, а ще 14% опитаних вважали, що цього впливу має бути ще більше¹⁵¹.

¹⁴⁷ Россияне считают себя верующими, но в церковь не ходят. *Левада-Центр: От мнений – к пониманию*. URL: <https://www.levada.ru/2013/12/24/rossiyane-schitayut-sebya-veruyushhimi-no-v-tserkov-nehodyat/>.

¹⁴⁸ Зборовська К. Аналіз та деконструкція основних ідеологем доктрини «Русский Мир». *Studia Orientalne*. 2022. Т. 24, № 4. С. 96–115. URL: <https://doi.org/10.15804/so2022406>(дата звернення: 05.06.2023), с.97

¹⁴⁹ Там само, с. 98

¹⁵⁰ Религиозность. *Левада-Центр: От мнений – к пониманию*. URL: <https://www.levada.ru/2017/07/18/religioznost/>.

¹⁵¹ Там само

Ще одним актором розповсюдження ідеології “русского мира” в Україні є Київська митрополія Української православної церкви (Українська православна церква Московського патріархату, далі-УПЦ МП).

“Соціальна концепція” УПЦ МП, яка є офіційним документом, який відображає позицію Церкви у взаємодії з державою та світським суспільством, зокрема зазначає, що “вітчизна” має лише територіальний вимір, а патріотизм вірянина людини “повинен бути дійовим”¹⁵². Важливо зазначити, що протягом усього документу слово “вітчизна” пишеться виключно з маленької літери, а слово “Україна” не вживається у пункті, в якому йдеться про патріотизм¹⁵³. На думку П. Павленка, “Соціальна концепція” не визначає Україну як незалежну державу¹⁵⁴.

Цікавою є порівняльна перспектива двох офіційних документів-Російської православної церкви та Київської митрополії Української православної церкви. Незважаючи на підпорядкованість першій, “Соціальна концепція УПЦ “визначає, що церква та держава мають залишатися непов’язаними та незалежними одне від одного”¹⁵⁵. Але на практиці це правило не діяло. Сфера державної політики та релігії постійно перетинаються та впливають одна на одну. Київська митрополія Української православної церкви не є виключенням.

Анексія Криму та початок російської збройної агресії у 2014 році продемонстрували, що ідеологія “русского мира” знайшла своє відображення в реальних агресивних діях російської держави. Ці події також вплинули на місце України в релігійному вимірі ідеології “русского мира”.

¹⁵² Соціальна концепція. *Львівська Єпархія Українська Православна Церква*. URL: <https://upc.lviv.ua/publikatsiji/dokumenti/zagalnotserkovni/459-sotsialna-kontseptsiya>.

¹⁵³ Там само.

¹⁵⁴ Павленко П. Релігійна складова «гібридної війни» росії проти України (християнський контекст). URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15955/1/11.pdf>. - с.88

¹⁵⁵ Соціальна концепція. *Львівська Єпархія Українська Православна Церква*. URL: <https://upc.lviv.ua/publikatsiji/dokumenti/zagalnotserkovni/459-sotsialna-kontseptsiya>.

Релігійна експертка Т. Деркач зазначає, що як РПЦ, так і УПЦ МП мали безпосередній вплив на події 2014 року¹⁵⁶. Вона, зокрема, приходять до висновку, що підготовка до агресії за підтримки церкви почалась ще у 2009 році¹⁵⁷. Про це свідчать і факти: в Криму жоден священник УПЦ МП не був проти анексії.

РПЦ підтримала як анексію Криму, так і початок військових дій. Священнослужителі РПЦ благословляли поїздки російських бойовиків в Україну¹⁵⁸

Крім того, у червні 2014 року були прийняті оновлені статuti Кримської та Сімферопольської єпархій¹⁵⁹. В них, зокрема, йдеться: “Республіка Крим, яка є суб'єктом Російської Федерації”¹⁶⁰. Тобто, УПЦ МП визнала анексію Криму Російською Федерацією¹⁶¹.

УПЦ МП не підтримала українців ні під час Революції Гідності, ні чітко визначила свою позицію після анексії Криму та початку російсько-української війни. У своїх офіційних виступах представники УПЦ МП закликали обидві сторони скласти зброю та припинити “братовбивчу війну”¹⁶². Тобто цей заклик стосувався, як і агресорів, так українців, які зі

¹⁵⁶ Мокрушин С. ПЦУ обвиняет РПЦ: помогал ли патриарх Кирилл захватывать Крым?. *Крым.Реалии*. URL: <https://ru.krymr.com/a/pcu-protiv-rpc-rol-rossiyskoy-cerkvi-v-anneksii-kryma-i-voine-rossii-protiv-ukrainy/31278126.html>.

¹⁵⁷ Там само

¹⁵⁸ Higgins A. Evidence Grows of Russian Orthodox Clergy's Aiding Ukraine Rebels (Published 2014). *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/07/world/europe/evidence-grows-of-russian-orthodox-clergys-aiding-ukraine-rebels.html>.

¹⁵⁹ Журнали засідання Священного Синоду Української Православної Церкви від 19 червня 2014 року - Українська Православна Церква. *Українська Православна Церква*. URL: <https://news.church.ua/2014/06/19/zhurnali-zasidannya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-19-cherვნya-2014-roku/#2023-06-04>.

¹⁶⁰ Церковний скандал чи державна зрада: УПЦ МП юридично визнала Крим частиною Росії та передала їй дві єпархії. *TCH.ua*. URL: <https://tsn.ua/politika/cerkovnij-skandal-chi-derzhavna-zrada-upc-mp-yuridichno-viznala-krim-chastinoyu-rosiyi-ta-peredala-yiy-dvi-eparhiyi-414055.html>.

¹⁶¹ Ліннік Ю. Світоглядно-ідеологічна модель розвитку УПЦ МП (під час предстоятельства митрополита Онуфрія (Березовського)): спроба філософсько-релігійнознавчого аналізу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6112/АПФС%20№%205.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=140>. – с. 141

¹⁶² Звернення Блаженішого Онуфрія. URL: <http://news.church.ua/2015/02/11/zvernennya-blazhennishogo-onufriya-mitropolita-kijivskogo-i-vsijeji-ukrajini-predstoyatelayukrajinskoji>

зброєю у руках мали захищати власну землю. Окрему роль в цьому процесі зіграли священнослужителі, які підтримали сепаратистські рухи в АР Крим, Донецькій, Луганській, Сумській та інших областях України, які займались співпрацею з бойовиками¹⁶³ та окупаційною владою, дискредитації дій української влади¹⁶⁴ та ідеологічною роботою¹⁶⁵. Така риторика дискредитувала УПЦ МП в очах значної кількості українців (особливо на Заході та в Центрі), про що свідчать результати соціологічних досліджень¹⁶⁶.

Отримання Україною Томосу у 2019 році стало важливою подією як для України, адже було надано автокефалію православної церкви України, так і для РФ. Т. Кузьо стверджує, що Російська православна церква була останнім механізмом дії м'якої сили та впливу на Україну, а тому отримання Томоса свідчить про вихід України свідчить про вихід України зі сфери російського впливу. На думку Л. Харнед, надання автокефалії православної церкви України є прикладом постколоніального релігійного націоналізму¹⁶⁷. Проте отримання Томосу не призвело до повного єднання в українському православ'ї. Продовжує існувати УПЦ, яка зберігає єдність з Московським Патріархатом¹⁶⁸.

pravoslavnoji-cerkvi-z-nagodi-vidznachennya-richnici-podij-na-kijivskomu-majdani-shhrvidbul

¹⁶³ Священник освятив блокпости сепаратистов (ВИДЕО). Преса України - новини, свіжі новини, останні новини. uapress.info. URL: <https://uapress.info/ru/news/show/25537>

¹⁶⁴ Священник займався проросійською агітацією. Наш Київ. URL: <https://nashkiev.ua/zhurnal/novosti/na-kievschine-svyaschennik-separatist-zanimalsya-Prorossiyskoj-agitaciy-video.html>

¹⁶⁵ Луганский протоиерей Александр Авдюгин, поддерживающий сепаратистов, напомнил Киеву про «святую дубину». Релігія в Україні. URL: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/27535-luganskij-protoierej-aleksandr-avdyuginpodderzhivayushhij-separatistov-napomnil-kievu-pro-svyatuyu-dubinu.html

¹⁶⁶ Особливості Релігійного І Церковно-Релігійного Самовизначення Громадян України: Тенденції 2000-2021pp. *Razumlov Centre*. 2021. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Religiya.pdf.

¹⁶⁷ Surzhko Harned L. Russian World and Ukrainian Autocephaly: Religious Narratives in Anti-Colonial Nationalism of Ukraine. *Religions*. 2022. Vol. 13, no. 4. P. 349. URL: <https://doi.org/10.3390/rel13040349>(date of access: 05.06.2023).

¹⁶⁸ Галіченко М. Основні Тенденції Та Перспективи Розвитку Православ'я В Україні. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/9333/8.МАКСИМ%20ГАЛІЧЕНКО%20Основні%20тенденції.pdf?sequence=1>.

Проведене дослідження місця України в релігійному аспекті ідеології “руського мира” дозволяє прийти до наступних висновків. По-перше, російська держава є тісно пов’язаною з церквою. По-друге, російські релігійні діячі (особливо, Патріарх Кирило) є одним з сучасних ідеологів “руського мира” та протягом усієї своєї діяльності поширював ідеї єдності українського та російських народів. По-третє, ядерний концепт “руського мира”, пов’язаний з православ’ям перетинається з концептом спільності історичного шляху, адже для обох концептів ключовою є ідея хрещення Київської Русі як єдино початку як російської державності, так і російської релігійності.

Таким чином, можемо твердити, що релігійний аспект ідеології “руського мира” не може існувати без України.

2.4. Трансформація ідеології “русского мира” після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації

Завдання цього підрозділу: проаналізувати трансформацію ідеології “русский мир” після початку повномасштабного російського вторгнення в лютому 2022 року.

Початок повномасштабного російського вторгнення на територію України став точкою неповернення для українців щодо їхнього ставлення до Російської Федерації як до партнера та геополітичного орієнтира. Згідно з результатами соціологічних досліджень, до початку повномасштабного вторгнення 39% позитивно ставились до РФ (листопад 2021)¹⁶⁹, а після-лише 2%¹⁷⁰. Проте для РФ цілі “спеціальної військової операції” були зовсім не такими. “Денацифікація” та “демілітаризація” України мали на меті об'єднання України з Росією та “перегортання трагічної сторінки історії”¹⁷¹. Крім того, у своєму виступі 24 лютого 2022 року В. Путін звертаючи до українців зазначав: “(прим. Нам необхідно) *разом рухатися вперед, нікому не дозволяти втручатися у наші справи, у наші відносини, а вибудовувати їх самостійно – так, щоб це створювало необхідні умови для подолання всіх проблем і, незважаючи на наявність державних кордонів, зміцнювало б нас зсередини як єдине ціле. Я вірю в це саме в таке наше майбутнє*”¹⁷². По-перше, під “перегортанням сторінки історії” мається на увазі юридична та фактична незалежність України від Росії, що, на думку В. Путіна, є недопустимим. По-друге, В. Путін акцентує увагу, що лише Росія може бути геополітичним партнером для

¹⁶⁹ Прес-релізи та звіти - СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО РОСІЇ ТА НАСЕЛЕННЯ РОСІЇ ДО УКРАЇНИ, ЛИСТОПАД 2021 РОКУ. *Домашня сторінка КМІС*. URL:

<https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1078>.

¹⁷⁰ Прес-релізи та звіти - Динаміка ставлення населення до росії та емоційний фон унаслідок війни: результати телефонного опитування, проведеного 13-18 травня 2022 року. *Домашня сторінка КМІС*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1112&page=1>.

¹⁷¹ Текст обращения президента России Владимира Путина. *РИА Новости*. URL: <https://ria.ru/20220224/obraschenie-1774658619.html>.

¹⁷² Там само

України. По-третє, фраза “наше майбутнє” дозволяє прийти до висновку, що Росія не бачить іншого майбутнього для України, як належність до простору “русского мира”.

Вважаємо за необхідне також звернути увагу на промову В. Путіна щодо визнання “ДНР” та “ЛНР” 21 лютого 2022 року¹⁷³. По-перше, Україна вважається “невід’ємною частиною нашої (прим. російської) історії, культури, духовного простору.”¹⁷⁴. По-друге, промова президента РФ багато в чому стосувалась історичних роздумів про формування України. “Сучасна Україна цілком і повністю була створена Росією, точніше, більшовицькою, комуністичною Росією”¹⁷⁵. Важливо зазначити, що як було проаналізовано в підрозділах 2.2. та 2.3. цієї роботи, раніше ідеології “русского мира” сприймала історичну спадщину Київської Русу (особливо Хрещення Русі Володимиром Великим) як спільну спадщину росіян та українців. Теза, сказана президентом РФ свідчить про узурпацію історичного минулого України, а також підтверджує основну ідею ядерного концепту ідеології, який стосується історичного минулого. За такою логікою, якщо Україна була створена у 1917 році, то весь свій історичний шлях формування вона пройшла разом з Росією (“Україна, по суті, ніколи не мала стійкої традиції своєї справжньої державності”¹⁷⁶).

У своїй промові президент РФ звертається і до інших ядерних концептів ідеології “русского мира”. Цитати “Відповідно до законів про освіту та функціонування української мови як державної, російська мова виганяється зі шкіл, з усіх публічних сфер, аж до звичайних магазинів”¹⁷⁷ та “У Києві продовжують готувати розправу і з української православної

¹⁷³ Обращение Президента Российской Федерации. *Президент России*. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67828/videos>.

¹⁷⁴ Там само

¹⁷⁵ Там само

¹⁷⁶ Там само

¹⁷⁷ Там само

церкви Московського патріархату.”¹⁷⁸ говорить про те, що Росія все ще вважає своїм обов’язком захищати російськомовних та православних за межами РФ, бо вони є частиною “русского мира”.

Протягом року повномасштабної війни в Україні, ідеологія “русского мира” не зазнала значних змін, незважаючи на поразки російської армії та неможливість реалізувати першочергові задачі. Російський президент продовжує наголошувати на необхідності захисту православних (січень 2023)¹⁷⁹ та російськомовних (грудень 2022)¹⁸⁰.

Важливою подією для розуміння трансформації ідеології «русского мира» став Форум «Яка Україна нам потрібна?», організований фондом «Русский мир» 1 червня 2023 р. На ньому ідеологи «русского мира» дискутували про те, як має виглядати Україна після закінчення війни з РФ. Необхідно зазначити, що думки експертів не є аналогічними, проте така ситуація була характерною для ідеології і до початка повномасштабного вторгнення. Так, Д. Кисельов зазначив, що «Україна залишиться назавжди, і ми не маємо мети перетворити її на чорну дірку»¹⁸¹, тобто, на його думку, Україна може продовжувати існувати як незалежна держава. Водночас ідеолог неоєвразійства О. Дугін вважає: «Росії потрібна лише дружня Україна, а перетворившись на ворожу, вона втратила шанс на нейтралітет та незалежність»¹⁸² і «Ми б'ємося, що б жодної України не було»¹⁸³, акцентуючи, що мова йде виключно про українську державність, а не про народ, тобто О. Дугін визнає

¹⁷⁸ Там само

¹⁷⁹ Путин пригрозил тем, кто "притесняет Русскую православную церковь" в Украине. УПЦ просила Москву ее не защищать - BBC News Русская служба. *BBC News Русская служба*. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-64323828>.

¹⁸⁰ Путин назвал целью России защиту людей на Украине. *РИА Новости*. URL: <https://ria.ru/20221222/tse1-1840653751.html>.

¹⁸¹ Какая Украина нам нужна?. *ФОНД РУССКИЙ МИР*. URL: https://russkiymir.ru/publications/314104/?sphrase_id=1484323.

¹⁸² Там само

¹⁸³ Там само

окремішність українського народу, проте не незалежність України, яка, на його думку, має бути частиною спільного євразійського простору на чолі з РФ. Всі експерти форуму зійшлись в думці, що Російська Федерація зробила правильний геополітичний вибір, коли вирішила почати повномасштабне вторгнення, а Україна має бути сферою впливу російських інтересів та простором «русского мира»¹⁸⁴.

Таким чином, можемо твердити, що на момент дослідження (червень 2023 р.) основні ідеї ідеології «русского мира» не змінились протягом 2022-2023 рр., а тому трансформації ідеології «русского мира» після початку повномасштабного російського вторгнення не відбулось.

Викладене у розділі дозволяє прийти до висновку, що Україна є центральним концептом в усіх ядерних концептах ідеології «русского мира».

¹⁸⁴ Там само

ВИСНОВКИ

Виконання низки поставлених завдань дає змогу робити певні висновки стосовно місця України в ідеології «руського мира».

По-перше, проблема дослідження має високий ступінь наукової розробки теми. Ідеологія «руського мира» є важливою темою для дослідження як вітчизняних, так і закордонних політологів, що пояснюється її актуальністю.

По-друге, до джерельної бази дослідження увійшли виступи, промови та статті політичних та релігійних діячів (В. Путіна, Патріарха Кирила, С. Лаврова), нормативно-правові документи, що регулюють діяльність Російської православної церкви («Устав російської православної церкви», «Основи соціальної концепції РПЦ» тощо) та Української Православної Церкви Московського Патріархату («Соціальна концепція Української Православної церкви», «Журнали засідання Священного Синоду Української Православної Церкви»). Також використовувались результати соціологічних досліджень, зокрема Київського міжнародного інституту соціології («Ставлення громадян України до Росії»), Левада-

Центру («Релігійність»), а також матеріали Всеукраїнського перепису населення 2001 р.

По-третє, після аналізу праць вітчизняних, російських та закордонних суспільствознавців було концептуалізовано поняття «русский мир». Отже, «русский мир»- це геополітична концепція, що ставить за мету об'єднання усіх людей, які відрізняються від західного світу, та пов'язані між собою спільною мовою (російською), спільним історичним минулим та православ'ям.

По-четверте, було доведено, що «русский мир» є ідеологією, адже відповідає усім характеристикам, які має ідеологія, на думку М. Фрідена.

По-п'яте, використавши морфологічний аналіз М. Фрідена було виділено ядерні концепти ідеології «русского мира», серед яких: православна віра, володіння російською мовою та спільний з РФ історичний шлях.

По-шосте, було розглянуто, що поширеність російської мови в Україні прямо впливає на належність до простору «русского мира». Спільний комунікаційний простір, думку ідеологів «русского мира», включає Україну у сферу впливу російських геополітичних інтересів. Наявність значної кількості російськомовного населення в Україні дає змогу використовувати мовне питання як привід до здійснення політичного тиску. Враховуючи, значну частку російськомовного населення в Україні, ми прийшли до висновку, що Україна займає центральне місце в цьому ядерному концепті ідеології.

По-сьоме, історичний аспект ідеології «русского мира» є важливим. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що Україна не просто належить до спільного історичного простору, чим пояснюється її належність до «русского мира». Російська Федерація вважає себе

правонаступницею Київської Русі, а тому, Україна та її історична спадщина є центральною для розуміння ідеології «руського мира» як такої. Тому, історичний аспект ідеології не може існувати без України.

По-восьме, релігійний аспект є центральним для ідеології «руського мира». Можемо твердити, що належність до православ'я має об'єднувати усіх, хто вважає себе частиною «руського мира», спільними духовними цінностями та традиціями. Історія російського православ'я починається від Хрещення Київської Русі, події, яка сталась на теренах сучасної України. Тому, Україна займає невід'ємне місце в релігійній філософії ідеології «руського мира».

По-дев'яте, можемо стверджувати, що початок повномасштабного російського вторгнення, нереалізація поставлених планів російською армією не призвели до трансформації ідеології «руського мира».

Виконання, поставлених на початку роботи завдань, дозволило досягти мети бакалаврської роботи. Можемо твердити, що Україна не просто займає центральне місце в ідеології «руського мира». Ця ідеологія не може існувати, Україна та її історична спадщина є основою, на якій будується ідеологія «руського мира», а тому геополітична мета Російської Федерації залишати Україну у сфері російського впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В. В. Путин: «Соотечественник – категория далеко не только юридическая. Это вопрос духовного самоопределения». *Грамота.ру* – справочно-информационный интернет-портал «русский язык». URL: http://gramota.ru/lenta/news/8_299 (дата звернення: 05.06.2023).
2. Владимир Путин внёс обращение в Совет Федерации. *Президент России*. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/20353> (дата звернення: 05.06.2023).
3. Всеукраїнський перепис населення 2001. *Державний комітет статистики*. URL: <https://web.archive.org/web/20101130221837/http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>.
4. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на открытии IV Ассамблеи Русского мира. *Русская православная церковь*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1310952.html>.
5. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира / Патриарх / Патриархия.ru. *Патриархия.ru*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>.

6. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. *Русская православная церковь*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>.
7. Выступление С.Лаврова на встрече с представителями НПО. *Ministry of Foreign Affairs of Russia*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ao3nYxxihqM>.
8. Галіченко М. В. Рефлексія ідеологеми «Москва – Третій Рим» у російській релігійно-філософській думці : thesis. 2016. URL: http://eprints.zu.edu.ua/21782/1/dys_Galichenko.pdf (дата звернення: 05.06.2023).
9. Галіченко М. Основні Тенденції Та Перспективи Розвитку Православ'я В Україні. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/9333/8.МАКСИМ%20ГАЛІЧЕНКО%20Основні%20тенденції.pdf?sequence=1>.
10. Геополітичний та національний виміри мовної ситуації в Україні / В.А. Василенко // Мовознавство. — 2013. — № 5. — С. 19-27. — Бібліогр.: 2 назв. — укр.
11. Гречко И. Русский мир как самостоятельная геополитическая субъектность. *Донецкие чтения 2022*. 2022. С. 86. URL: http://science.donnu.ru/wp-content/uploads/2022/10/dch_2022-tom-7-istoricheskie-i-polit-nauki.pdf#page=86.
12. Декларация русской идентичности / Официальные документы / Патриархия.ru. *Патриархия.ru*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/508347.html>.
13. Жовтяк-Тараскіна Д. С.

Державна політика щодо мовного питання в Україні на сучасному етапі / Д. С. Жовтяк-Тараскіна // Ефективність державного управління. -

2012. - Вип. 31. - С. 310-316. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_31_41

14. Жулинський М. «А на москалів не вважайте...». Острогоз : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька акад.», 2019. 43 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/286034327.pdf>.

15. Журнали засідання Священного Синоду Української Православної Церкви від 19 червня 2014 року - Українська Православна Церква. *Українська Православна Церква*. URL: <https://news.church.ua/2014/06/19/zhurnali-zasidannya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-19-cherhvnya-2014-roku/#2023-06-04>.

16. Зборовська К. Аналіз та деконструкція основних ідеологем доктрини «Русский Мир». *Studia Orientalne*. 2022. Т. 24, № 4. С. 96–115. URL: <https://doi.org/10.15804/so2022406>(дата звернення: 05.06.2023).

17. Историческое содержание русского мира. Валерий Тишков - личный сайт. URL: <http://www.valerytishkov.ru/engine/documents/document817.doc> (дата звернення: 05.06.2023).

18. Какая Украина нам нужна?. *ФОНД РУССКИЙ МИР*. URL: https://russkiymir.ru/publications/314104/?sphrase_id=1484323.

19. Козловець М. «Русский мир» як ідеологема сучасної російської ідентичності: український контекст. URL: http://eprints.zu.edu.ua/35635/1/Козловець_1.pdf.

20. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.06.2023).

21. Концепция внешней политики Российской Федерации. *Президент России*. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/news/785>.

22. Концепция государственной поддержки и продвижения русского языка за рубежом (утв. президентом РФ 3 ноября 2015 г.). *ГАРАНТ* -

Законодательство (кодексы, законы, указы, постановления) РФ, аналитика, комментарии, практика. URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71145978/>.

23. Косачев К. Россотрудничество как инструмент "мягкой силы". *Бельгийская федерация русскоязычных организаций.* URL: https://bfro.be/ru/russkiy-yazik-news.html?cmp_id=108&news_id=5334.

24. Крым приступает к формированию нового правительства. Новости. Первый канал. *1tv.ru.* URL: https://www.1tv.ru/news/2014-02-28/52858-krym_pristupaet_k_formirovaniyu_novogo_pravitelstva.

25. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. *Збруч.* URL: <https://zbruc.eu/node/114247> (дата звернення: 05.06.2023).

26. Ліннік Ю. Світоглядно-ідеологічна модель розвитку УПЦ МП (під час предстоятельства митрополита Онуфрія (Березовського)): спроба філософсько-релігієзнавчого аналізу. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2015. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6112/АПФС%20№%205.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=140>.

27. Максим Кац. Зачем Путину война в Украине и при чём здесь «Сваты» Зеленского / @Max_Katz, 2021. *YouTube.* URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NsdGxeBEsCc> (дата звернення: 05.06.2023).

28. Мамонтова Е. В. Проблема російської мови в Україні: міфи та реальність / Е. В. Мамонтова // *Інтелігенція і влада. Серія : Історія.* - 2007. - Вип. 10. - С. 94-107. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2007_10_13

29. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики / Лариса Масенко ; Національний університет "Києво-Могилянська академія". - Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. - 242, [1]

30. Мокрушин С. ПЦУ обвиняет РПЦ: помогал ли патриарх Кирилл захватывать Крым?. *Крым.Реалии*. URL: <https://ru.krymr.com/a/pcu-protiv-rpc-rol-rossiyskoy-cerkvi-v-anneksii-kryma-i-voine-rossii-protiv-ukrainy/31278126.html>.
31. Обращение Президента Российской Федерации. *Президент России*. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67828/videos>.
32. ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОЙ КОНЦЕПЦИИ Русской Православной Церкви / Официальные документы / Патриархия.ru. *Патриархия.ru*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/419128.html>.
33. Особливості Релігійного і Церковно-Релігійного Самовизначення Громадян України: Тенденції 2000-2021pp. *Razumlov Centre*. 2021. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Religiya.pdf.
34. Павленко П. Релігійна складова «гібридної війни» росії проти України (християнський контекст). URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15955/1/11.pdf>.
35. Патриарх Кирилл: Россия и Украина вышли из общей купели. *Актуальные комментарии*. URL: https://actualcomment.ru/patriarkh_kirill_rossiya_i_ukraina_vyshli_iz_obshe_y_kupeli.html.
36. Патриарх Кирило назвав росіян та українців одним цілим. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/943703-patriarh-kirilo-nazvav-rosiyan-ta-ukrayinciv-odnim-cilim>.
37. Прес-релізи та звіти - Динаміка ставлення населення до Росії та емоційний фон унаслідок війни: результати телефонного опитування, проведеного 13-18 травня 2022 року. *Домашня сторінка КМІС*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1112&page=1>.

38. Прес-релізи та звіти - СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО РОСІЇ ТА НАСЕЛЕННЯ РОСІЇ ДО УКРАЇНИ, ЛИСТОПАД 2021 РОКУ. *Домашня сторінка КМІС.* URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1078>.
39. Путин В. Россия и меняющийся мир. URL: <http://mn.ru/politics/78738>.
40. Путин заявил, что Россия на Украине борется за Русский мир. *ТАСС.* URL: <https://tass.ru/politika/17261539>.
41. Путин назвал целью России защиту людей на Украине. *РИА Новости.* URL: <https://ria.ru/20221222/tse1-1840653751.html>.
42. Путин обещает "защищать русских" на Украине всегда - BBC News Русская служба. *BBC News Русская служба.* URL: https://www.bbc.com/russian/russia/2014/06/140624_putin_deauthorisation_ukraine_reax.
43. Путин объяснил, почему считает распад СССР крупнейшей катастрофой XX века. *РИА Новости.* URL: <https://ria.ru/20170613/1496353896.html>.
44. Путин пригрозил тем, кто "притесняет Русскую православную церковь" в Украине. УПЦ просила Москву ее не защищать - BBC News Русская служба. *BBC News Русская служба.* URL: <https://www.bbc.com/russian/news-64323828>.
45. Путин призвал развивать и укреплять русский мир. *РИА Новости.* URL: <https://ria.ru/20220202/mir-1770681278.html> (дата звернення: 05.06.2023).
46. Религиозность. *Левада-Центр: От мнений – к пониманию.* URL: <https://www.levada.ru/2017/07/18/religioznost/>.
47. Ромашенко С. МИД РФ заявил о намерении "защищать русскоязычных" в Украине – DW – 13.04.2021. *dw.com.* URL:

<https://www.dw.com/ru/mid-rossii-zajavil-o-namerenii-zashhishhat-russskih-v-ukraine/a-57180575>.

48. Россияне считают себя верующими, но в церковь не ходят. *Левада-Центр: От мнений – к пониманию*. URL: <https://www.levada.ru/2013/12/24/rossiyane-schitayut-sebya-veruyushhimi-no-v-tserkov-ne-hodyat/>.

49. Россия сосредотачивается – вызовы, на которые мы должны ответить. *Известия*. URL: <https://iz.ru/news/511884>.

50. Россотрудничество. URL: <https://rs.gov.ru/deyatelnost/>.

51. «Русский мир» и как его понимать?. *ВЦИОМ*. URL: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/russkij-mir-i-kak-ego-ponimat>.

52. Русский мир и проблемы его формирования : автореф. Автореферат. Москва, 2009. 24 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/russkii-mir-i-problemy-ego-formirovaniya/read/pdf>.

53. Русский мир: понятие, принципы, ценности, структура. *Фонд "Русский мир"*. URL: <https://russkiymir.ru/publications/190922/>.

54. Русский мир: проблемы определения. 2014. С. 14–15. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/russkiy-mir-problema-opredeleniya/viewer>.

55. "Русский язык" на 2016 - 2020 годы : ФЕДЕРАЛЬНАЯ ЦЕЛЕВАЯ ПРОГРАММА від 20.05.2015 р. № No 481. URL: <http://static.government.ru/media/files/UdArRuNmg2Hdm3MwRUwmdE9N3ohezpQ.pdf>.

56. Скандал в одесском университете: на открытие центра русской культуры пришли украинские националисты. *Новини Одеси. Останні одеські новини та події в Одесі на "Думська Новини"*. URL: <https://dumskaya.net/news/v-odesskom-universitete-radi-centra-russkoj-kult/ua/1/>(дата звернення: 05.06.2023).

57. Соціальна концепція. *Львівська Єпархія Українська Православна Церква*. URL: <https://upc.lviv.ua/publikatsiji/dokumenty/zagalnotserkovni/459-sotsialna-kontseptsiya>.
58. Стаття Володимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев». *Президент России*. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (дата звернення: 05.06.2023).
59. Текст обращения президента России Владимира Путина. *РИА Новости*. URL: <https://ria.ru/20220224/obraschenie-1774658619.html>.
60. Уваров С. О некоторых общих началах, могущих служить руководством при управлении министерством народного просвещения. 1833 г. *Музей истории российских реформ им. Столыпина*. URL: <http://museumreforms.ru/node/13652>.
61. Указ Президента Российской Федерации о создании фонда «Русский мир». *ФОНД РУССКИЙ МИР*. URL: <https://russkiymir.ru/fund/the-decree-of-the-president-of-the-russian-federation-on-creation-of-fund-russian-world.php#1> (дата звернення: 05.06.2023).
62. УСТАВ РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ / Официальные документы / Патриархия.ru. *Патриархия.ru*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/419782.html>.
63. Халапсис А. Постнеклассическая метафизика истории : монографія. Днепропетровск : Інновація, 2008. 276 с. URL: <https://philarchive.org/archive/HAL-35>.
64. Центр русской культуры в Харькове. *Народная украинская академия*. URL: http://srv1.nua.kharkov.ua/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=556:2011-06-17-07-25-42&Itemid=525.
65. Церковний скандал чи державна зрада: УПЦ МП юридично визнала Крим частиною Росії та передала їй дві єпархії. *TCH.ua*. URL:

<https://tsn.ua/politika/cerkovniy-skandal-chi-derzhavna-zrada-upc-mp-yuridichno-viznala-krim-chastinoyu-rosiyi-ta-peredala-yiy-dvi-yeparhiyi-414055.html>.

66. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 751 с.
URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf.

67. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). <https://ratinggroup.ua>. URL:
https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html.

68. Щедровицкий П. Русский мир и транснациональное русское. *Щедровицкий*. URL: <https://shchedrovitskiy.com/russkiy-mir/>.

69. Элеонора Митрофанова: «Русский язык должен получить законодательный статус в странах бывшего СССР». *Журнал Международная жизнь*. URL: <https://interaffairs.ru/news/show/16395>.

70. Chatterje-Doody P. N., Tolz V. Regime legitimation, not nation-building: Media commemoration of the 1917 revolutions in Russia's neo-authoritarian state. *European Journal of Cultural Studies*. 2019. Vol. 23, no. 3. P. 335–353. URL: <https://doi.org/10.1177/1367549419871346>(date of access: 05.06.2023).

71. Dijk T. A. v. *Ideology: A multidisciplinary approach*. London : Sage Publications, 1998. 374 p.

72. Eagleton T. *Ideology*. Taylor & Francis Group, 2014.

73. Feklyunina V. Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)'. *European journal of international relations*. 2016. Vol. 22, no. 4. P. 773–796. URL: <https://doi.org/10.1177/1354066115601200> (date of access: 05.06.2023).

74. Fomenko A. The concept of "Russian World" as a demonstration of symphony religion and power. *Skhid*. 2018. No. 3(155). P. 61–66. URL: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.3\(155\).139834](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.3(155).139834) (date of access: 05.06.2023).
75. Freeden M. *The Morphological Analysis of Ideology* / ed. by M. Freeden, M. Stears. Oxford University Press, 2013. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199585977.013.0034>(date of access: 05.06.2023).
76. Gallaher B., Kalaitzidis P. A Declaration on the “Russian World” (Russkii Mir) Teaching. *Mission Studies*. 2022. Vol. 39, no. 2. P. 269–276. URL: <https://doi.org/10.1163/15733831-12341850>(date of access: 05.06.2023).
77. Garaev D. “Methodology of the ‘Russian World’ and ‘Russian Islam:’ New Ideologies of the Post-Socialist Context”. *The Soviet and Post-Soviet Review*. 2021. P. 1–24. URL: <https://doi.org/10.30965/18763324-bja10037> (date of access: 05.06.2023).
78. Gerring J. Ideology: A Definitional Analysis. *Political Research Quarterly*. 1997. Vol. 50, no. 4. P. 957. URL: <https://doi.org/10.2307/448995> (date of access: 05.06.2023).
79. Higgins A. Evidence Grows of Russian Orthodox Clergy’s Aiding Ukraine Rebels (Published 2014). *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2014/09/07/world/europe/evidence-grows-of-russian-orthodox-clergys-aiding-ukraine-rebels.html>.
80. Hudson V. ‘Forced to Friendship’? Russian (Mis-)Understandings of Soft Power and the Implications for Audience Attraction in Ukraine. *Politics*. 2015. Vol. 35, no. 3-4. P. 330–346. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12106> (date of access: 05.06.2023).
81. Ideology. *Encyclopædia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/ideology-society>.

82. Legvold R., Poe M. T. The Russian Moment in World History. *Foreign Affairs*. 2004. Vol. 83, no. 1. P. 180. URL: <https://doi.org/10.2307/20033868> (date of access: 05.06.2023).
83. Noack C. Politics of the Russian Language Beyond Russia. *Edinburgh University Press*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1515/9781474463812>.
84. Noack C. Politics of the Russian Language Beyond Russia. *Edinburgh University Press*, 2021. URL: <https://doi.org/10.1515/9781474463812> (date of access: 05.06.2023).
85. Putin Has a Grimly Absolute Vision of the ‘Russian World’. *Foreign Policy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/03/06/russia-putin-civilization/>.
86. Ryazanova-Clarke, L. (2014). *The Russian Language Outside the Nation*. *Edinburgh University Press*.
87. Surzhko Harned L. Russian World and Ukrainian Autocephaly: Religious Narratives in Anti-Colonial Nationalism of Ukraine. *Religions*. 2022. Vol. 13, no. 4. P. 349. URL: <https://doi.org/10.3390/rel13040349> (date of access: 05.06.2023).
88. Suslov M. “Russian World” Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of “Spheres of Influence”. *Geopolitics*. 2018. Vol. 23, no. 2. P. 330–353. URL: <https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1407921> (date of access: 05.06.2023).
89. The Russian World in Moscow’s Strategy. *Center for Strategic and International Studies*. URL: <https://www.csis.org/analysis/russian-world-moscows-strategy>.
90. Thompson J., Ward C. Russia: A Historical Introduction from Kievan Rus' to the Present. *Routledge*. 2018. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429497520>.

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема: «Місце України в ідеології «руського мира»

Студентка: Осіна Дар'я Андріївна

Рік навчання: 2023

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Науковий керівник: Доктор політичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Кармазіна М. С.

Рецензент:

Захищена «_____» _____ 20__ р.

Короткий зміст роботи

У дипломній роботі концептуалізовано поняття «русский мир», проаналізована література з проблеми дослідження та охарактеризована джерельно-документальна база. У ході дослідження було виділено ядерні концепти ідеології «руського мира» та з'ясовано місце України в кожному з них, а також було визначено, чи відбулась трансформація досліджуваної ідеології після початку повномасштабного російського вторгнення.